

3 203 533
ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORIAE LITTERARUM
HUNGARICARUM

TOMUS I.
(1960—1961)

SZEGED

1961

SZERKESZTI:

KIRÁLY ISTVÁN ÉS TÓTH DEZSŐ

TECHNIKAI SZERKESZTŐ

NACSÁDY JÓZSEF

KIADJA

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARA

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000387412

B. 203533

Felelős kiadó: A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja

A kézirat nyomdába érkezett: 1961. V. 29. — Megjelenés: 1961. VIII. 31.

Terjedelem: 6 (A/5) fv

Készült linó szedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601-54 és 5602-55 szabványok szerint

Szegedi Nyomda Vállalat 61-2393

RIMAY JÁNOS ÉS ÉRSEK ANDRÁS

Rimay János megmaradt könyveinek, könyvtárának sürgető feldolgozására nemrég érdekes közleményben utalt Bán Imre.¹ Ehhez a gondolathoz kapcsolódva próbáljuk felhívni a figyelmet a Rimay-könyvtár egy másik előkerült darabjának értékes bejegyzéseire.

Az Országos Széchényi Könyvtár Ant. 7077. szám alatt őrzi Pietro Bembo (1470—1547), a nagy olasz humanista *Epistolái*-nak ezen kiadását:

PETRI BEMBI PATRICII VENETI, EPISTOLAE OMNES QVOTQVOT
EXTant, latinae puritatis studiosis ad imitandum vtilissime: quarum
libri sexdecim Leonis X. Pont. Max. nomine scripti sunt, sex autem
reliqui familiares Epistolas continent. Paulo Tertio Pont. Max. dicati,
BASILEAE, PER THOMAM Guarinum. MD. LXVII. 743, 11. l. 8r.

A könyv kéziratos bejegyzéseinek legérdekesebbjét a címlap versoján találjuk:

Egregio d[omi]no, Johannj Rimajno, Artiu[m] liberaliu[m], philosophiae,
purioris theologiae, et uirtutu[m] o[m]nium indagatorj et sectatorj acer-
rimo, in sui memoria[m], Andreas Ersek de (di.?) V. minister Eodae[m]
(!) Vyheli dono dedit: Anno 1592 die 18 Martij.²

Ebből azt tudjuk meg, hogy Érsek András prédikátor Újhelyen 1592. március 18-án Rimay Jánosnak ajándékozta Pietro Bembo *Epistolái*-nak kötetét. A bejegyzés szövege két helyen lehet vitás. Az *eodem* helyett nyilván elírás nyomán áll *eodaem*, a *de (di.?) V. minister* pedig vagy Újhelyre való „minister”, vagy isten igéjének szolgája alakban oldható fel. Az *eodem* visszautalás viszont egyértelműen mutatja, hogy Érsek András ott ajándékozta a könyvet Rimaynak, ahol prédikátorkodott, tehát Újhelyen.

1592-ből eddig egyetlen fogódzónk volt a fiatal Rimay tartózkodási helyének megállapítására. Justus Lipsiushoz írott híres levelét ugyanis 1592. augusztus 20-án keltezte Trencsénben.³ Ennek alapján megkockáztathatnánk azt a tetszetős feltevést, hogy Újhelyet a Trencsén közelében fekvő Vág-Újhellyel azonosítsuk, azonban rögtön el is kell vetnünk, hisz ismeretes, hogy 1592-ben Vág-Újhely lelkésze, a bizonyára német származású luteránus

¹ Bán Imre: *Rimay János egyik könyvének sorsa*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudomány-Könyvtárának Evkönyve. Bp. 1958. 67—68.

² A bejegyzés helyes értelmezésében Herepei János ny. múzeumigazgató volt segítségemre, akinek hálás köszönettel tartozom.

³ Vö. Rimay János *Összes művei*. Eckhardt Sándor kiadása. Bp. 1955. 223.

Smindel Gáspár volt,⁴ a Bembo-kötet ajándékozója pedig református lelkész lehetett. Valószínűnek az látszik, hogy Újhelyen Sátoraljaújhelyet értsük, annál is inkább, mert egy itt működő Érsek András prédikátorról vannak adataink.

Sátoraljaújhelyet egyháztörténetírásunk a felvidéki protestantizmus egyik központjaként értékeli, s hangsúlyozza az 1597-ben itt tartott zsinat jelentőségét, melyen — Fejes István szerint — a felsőmagyarországi protestánsok uniójának jegyzőkönyvét Tihaméri Máté és Érsek András újhelyi papok is aláírták. Ugyancsak Fejes utal arra, hogy Érsek Andrásra vonatkozó hiteles adatok találhatók Iratosi T. János Perkinsus-fordításának előszavában.⁵ Iratosi *Az magyar nemzetben levő ecclesia-nak igaz tagjainak...* kezdetű „előbeszéde” — miután „a magyarok Scythiából való kijövetelét”-től eljutott a lutheri reformáció terjedéséig, melyben „nagy hamarsággal része lön... az mi szegény nemzetünknek-is” — ilyen összefüggésben említi Érsek Andrást: „...noha az Úr Isten az mi nemzetünket egy felől meg-kesergete az pogányok fegyvere által,... Az lelki vitézségnek kapuját sem töve bé... Ada az Úr Isten és támaszta hatalmas bölcs embereket-is. Olyanok voltak az felyül meg nevezet reformatori az Ecclesiának az Papistaságból az Apostoli vallásra. Kikköz ad oda ezöket-is. *Ersek András, Tihaneri Mathe, Úyhéli tanítók.* Ezök által Isten a mi Országunkban... Az tiszta Aranyat az azemetből ki keresse, meg-választván az igaz Keresztyéni vallást az emberi talalmányoktól... Az Papistaságot mint valami sümölcsöt vagy gelyvát, le-mecze az Ecclesiának ép testéről.”⁶ Mivel az említett zsinati jegyzőkönyvet Gyarmathi Bíró Miklós helmezzi pap és esperes után Érsek András írta alá következőnek, Fejes arra következtet: koros ember lehetett, s így „újhelyi papsága felnyúlhatott egész azon időkig, amidőn nevét az első reformátorokéval lehetne összekapcsolni”.⁷ Ez a feltevés azonban Zoványi Jenő kutatásai alapján javításra szorul; mert Sárosi *Ersek* (v. Molnár) *András* néven 1610. dec. 6-tól haláláig: 1610. ápr. 3-áig varannói esperes volt.⁸

Ersek András tehát korának jelentősebb protestáns prédikátorai közé tartozott, s a Bembo-kötetbe írott sorai szerint 1592-ben is Sátoraljaújhely lelkésze volt. Az ebben az évben itt megforduló Rimay János nem véletlenül köthetett vele meleg barátságot.

Rimay fentebb már említett, Justus Lipsiushoz írt levelében ifjú éveinek töröktől való zaklatottságát panaszolja. Bizonyára ez a magyarázata annak, hogy Bembo műve 1603-ban már nem az övé. *Ex Libris Georg[ui] L. S. Cassov [iae] 16 April A[nn]o 1603*, olvassuk a könyv címlapjának rectóján. Rimay török kéztől szétszórt jószágából kerülhetett a kassai tulajdonoshoz;

⁴ Zoványi Jenő: *Protestáns lelkészek nyugtatóványai régi tizedjegyzékek mellett. Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. XIII. 61.* Zoványi közleményére Bán Imre professzor figyelmeztetett, s az ő szíves útmutatásainak, valamint Szalay György levéltáros segítségének köszönhetem a Ersek Andrásra vonatkozó adatokat is.

⁵ Vö. Fejes István: *A sátoralja-újhelyi ev. ref. egyház története. 1522—1889-ig.* Sátoralja-Újhely, 1889. 28—30.

⁶ Iratosi könyvének csak második kiadása van meg az OSZK-ban: Iratosi T. János: *Az Ember Eletének Bódogul való Igazgatásának módgyűrűl.* Lőcse, 1641. RMK. I. 718. Az idézetek sorrendje: 3a, 6a, 9a—11b.

⁷ Fejes István: *I. m.* 30.

⁸ Ersek varannói esperességéről: Zoványi Jenő: *Cikkei a „Theológiai Lexikon” részére a magyarországi protestantizmus történetéből.* Bp. 1940. 531. Halálának időpontjáról: Ember—Lampe: *Historiae Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania.* Utrecht, 1728. 588.

ha ajándékozás történt volna, valamelyikük bizonyára utal rá. A Bembo-kötet további sorsát illetően egyéb exlibrisek adnak útbaigazítást. Érsek bejegyzése felett olvasható XVI. századi kéztől: *Sum verus possessor huius libri Michael Menich*. A címlap rectóján pedig így egészül ki a tulajdonosok névsora: *Ex libris Joannes (!) Monicz. — Petri Vrngowich. — Bibliotheca Vaciensis Schol [ae] Pioru[m]*. Az Orsz. Széch. Könyvt.-ba a váci piaristáktól került 1954-ben.⁹

Az Érsek-féle bejegyzés életrajzi vonatkozásain túl azért lehet becses számunkra, mert újabb bizonyítéka Rimay erős olaszos érdeklődésének, támogatja Koltay-Kastner Jenő feltevését, aki a Balassi-előszó barokkos metaforáinak szellemes megfejtésével erre felhívta a figyelmet.¹⁰

⁹ Az Antiqua-Gyűjtemény katalóguscédulájának adata.

¹⁰ Koltay-Kastner Jenő: *Rimay János Balassi-előszava*. EPhK. 1948. 87—90.

BÍRÓ FERENC

EGY XIX. SZÁZAD ELEJI KÓDEX CSOKONAINAK TULAJDONÍTOTT VERSEI

A szegedi Bölcsészettudományi Kar Irodalomtörténeti Intézetének könyvtárában egy 13 × 21-es méretű, megrongált állapotban levő kéziratos könyv található az 5287-es leltári szám alatt. Korábbi birtokosaira vonatkozó útmutatást egy bélyegzőn kívül (felirata: *Budai Állami Tanítóképezde tulajdona*) elsősorban a címlapja jelenthet: *VIRGILIUS | Eneisse | melyet | Blumauer | németre travesztált | magyarra | Szalkai Antal | fordította. | 1800. [Olvashatatlanságig áthúzott aláírás, majd:] Benkovics Imrée.*

E kötet elsősorban a benne található Csokonai vers-másolatok miatt érdemel figyelmet. Ezek elhelyezkedése a kódex kéziratos anyagában a következő:

1. Csak a címként feltüntetett Szalkai Antal-féle travesztia előzi meg. Ez tölti ki egyébként a kódex jelentős részét: az általam számozott 379 összes oldalból 294-et.

2. Egy oldal kihagyásával következik „Csokonai némely darabjai” cím alatt (296. old.) az ismertetés tárgyát képező adalékokat is magába foglaló részleg, 16 oldalon 15 címszóval. (297—312. old.)

3. Ezután Fazekas Mihály (1823-ban írott és először 1824-ben közölt)¹ „Nyári esti dal” című költeményének, és két „Nép-Dal”-nak másolatát találjuk. (313—315. old.)

Érdekes megemlíteni, hogy a „Nyári esti dal” szerzőjének jelölése: „Fazekas Mihály Csokonai Barátja”

4. Nyolc oldal üresen marad (316—323). A sort újra Dayka Gábor néhány, Kazinczy 1813-as kiadásából² másolt költeménye nyitja meg. (324—331. old.)

A kötet hátralevő lapjaira (331—375. old.) Kisfaludy Sándornak, továbbá korabeli kisebb, és előttem jórészt még ismeretlen költők néhány versét írta le másolónk.

A Szalkai-féle magyarítás, a „Csokonai némely darabjai” cím alatt előforduló másolatok és Dayka versei azonos kéz által írottak. A közbeiktatott Fazekas költemény és a két „Nép-Dal” írása viszont eltér az előzőekétől és egymásétól is.

¹ Fazekas Mihály *Összes művei*. Sajtó alá rendezte: Julow Viktor és Kéry László. Bp. 1955. I. köt. 265—266.

² Újhelyi Dayka Gábor *Versei*. Összveszedte s kiadta barátja Kazinczy Ferenc. Pest, 1813.

A „Csokonai némely darabjai” felirattal jelölt részleg a következő címszavakkal megadott verseket, (illetve verscsoportot) tartalmazza:³

- I. Az Unalom (1791)
- II. A Hajókázó Ámor (1800)
- III. A Quodlibeti Bilétekben.

[Arab számozással ellátott 15 rövid költemény tartozik ide. Három ismert:

- 1. Vigyázz, ha a Hízkelkedő... (1800)
- 2. Gyanús Hymen... (1800)
- 3. Távol létembe... (1800)

a többi ismeretlen.]

- IV. Egy Tulipánthoz (1802)
- V. Siralom (1802)
- VI. Még etzer Lillához (1798)
- VII. Rózsím sírja felett (1798)
- VIII. Szépek Szépe (1802)
- IX. Az Esküvés (1798)
- X. Keser édes (1797)
- XI. Lillához („Lányka hű szerelemem...” (1802)
- XII. Leánykákhoz (1802)
- XIII. A Bátortalan Szerelmes (1802)
- XIV. A bukkal küzködő (1791)
- XV. Egy kesergő Magyar (1792).
- A 17 hiteles Csokonai vers közül tehát

1791-ben 2
1792-ben 1
1797-ben 1
1798-ban 3
1800-ban 4
1802-ben 6 keletkezett.

Ami figyelemre méltó, és mint új, esetleg számbajöhet, azt az első három címszó alatt találjuk. A többi költemény másolata és a ma ismert szöveg között lényeges eltérés nincs. Csak néhány kisebb és nyilvánvalóan másolásból eredő hibát fedezhetünk fel.

I. Az Unalom.

A versek szempontjából a teljesség igényével fellépő 1956-os Csokonai kiadásban⁴ (továbbiakban: bibliofil kiadás) ez a vers nem az itt ismert címen, hanem első sorával jelölten szerepel: [Óh unalom, vad unalom...] ⁵

³ A számozást és a versek valószínű keltezésének bejegyzését az áttekinthetőség kedvéért, illetve esetleges távolabbi következtetések levonása érdekében én végeztem el. A versek keltezésének kérdésében Vargha Balázs volt segítségemre, akinek szívességét ezúton köszönöm meg.

⁴ Csokonai Vitéz Mihály Összes versei. Sajtó alá rendezte: Vargha Balázs. Bp. 1956. I–II. köt.

⁵ Id. Csokonai-kiadás. I. köt. 118.

II. A *Hajókázó Amor*.

A bibliofil kiadás szövege:⁶

„Amor egy narancshéjacsán
Fel s alá kormányozott.
S egy szívbe e kis vasmacsán
Kikötni szándékozott:
De a sors szelet indított
Tengert, mindent rázúdított,
A kis vasmacska eltört
S szegény Amor hajót tört.”

A kódexben:

„Amor egy Narants Hajótskán
Mint Hajós kormányozott
S egy szivben egy kis vas-matskán
Ki kötni szándékozott,
De a vak sors megtámadta
Forgó széllal felforgadta,
A kis vas-matska eltört
S szegény Amor Hajót tört.”

Az első két sor kétségtelenül a mai kiadás változatában jobb. (A kódexbeli szövegben a „hajó” szó két soron belől kétszer is előfordul.) De a szöveg további részében a kötetünkben található vers — érzésem szerint — közelebb áll Csokonai tehetségéhez. A ma ismert változat „e kis *vasmacskán*” kitétele a „*narancshéjacska*”-ra vonatkozik, ami érezhető romlás, tekintve hogy a „*vasmacska*” szónak „*hajó*” jelentése nem volt.⁷

A rímképlet is nagyobb változatosságot s ugyanakkor több rendszert mutat.

A bibliofil kiadásban levő szövegé: abab. bb cc.

Kódexünkben: abab cc dd.

III. A *Quodlibeti Bilétekben*.

Összefoglaló cím alatt 15 költemény következik cím nélkül, számozással. Csokonai kiadásaink az első hármat — mint már említve volt, — ismerik, a 4—15-ig számozottakat viszont nem. Ezek a következők:

4.

„Ez az egy kérésem engem el ne felejts
Emlékezetedből s szivedből ki ne ejts
Rózsákkal hintessék életed pályája
Kedvező szelektül vitessen gályája
A minden ható kéz legyen vitorlája
Ezt kívánja néked szivednek barátja.”

⁶ Id. Csokonai-kiadás. II. köt. 17.

⁷ Czuczor Gergely—Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. Bp. 1862. VI. köt. 860.

5.

„Boldog szív amellyet más szívhez csatlanak
Arany lántzai az igaz barátságnak.”

6.

„Légy a Szerentsének egyik örökösse
Szived is ez jussal egy hiv szívhez kösse
Szerentsédnek soha ne essen tsorbája
Sőt vigan evezzen életed Tsajkája.”

7.

„Hiv Barátságodat örökre kikérem
Én is hasonlóan magamat igírem.”

8.

„Soha el nem felejt tégedet ez a szív
Tsak teis hozzája legy állandó és hiv.”

9.

„Szeressél engemet úgy mint én tégedet
Mert én sem kívánok tetüled egyebet.”

10.

„Legyünk hiv barátok, barátom mind addig
Mig a szelek hadják testünknek Hamvait.”

11.

„Emlékezzél kérlek hiv barátságomrul
Midőn vig órák közt hallasz halálomrul.”

12.

„Érted kesergő: Holtig sínlődő
Ate kegyesed: hiv szerelmesed.”

13.

„Rejts tehát könyvedben jól el szerelemnek izlését
Jobb kezem irását ne hamar ime adom!
Bélyege ez légyen a hiv szerelemnek erántad
Mostoha szerentse mit szomorítasz engem
Ilyen a Természet minket szerelemre teremtet
Egymástól noha tsak, illy hamar férre ragad.”

14.

„Még Morpheus gyász Leplével
 Pilláim bé nem vonnya
 Még tsak lelkem ez étlettel
 Képzik, és az ő álma
 El nem mulik addig mindég
 Még tsak nyelvem mélézhat
 Semmi kajányos irigység
 Tölled el nem választthat
 Utolsó sóhajtásom is
 Mellyet néked áldoz fel
 Szivem, — és barátságom is
 Te neveden lebeg el.”

15.

„Édes emlékezeted tedd hiv barátságomról.”

*

Általánosan ismert quodlibet vers Csokonai életművében egy van: a Puky Istvánné, Darvas Anna tiszteletére írott, „Az én barátném D. A. quodlibetjére”⁸ című költeménye, ami túl is lépi e műfaj kereteit. Elég idézni ennek bizonyítására az indítást: „Mi a világ?”, amit egy Rousseau szellemében tett kiábrándult véleménynyilvánítás követ. Azok a quodlibet versek viszont, amelyek — az élőbbivel ellentétben — közelebb állnak e műfaj szűk és kevésbé művészi követelményeihez, nem éltek benn úgy az irodalmi köztudatban. A kevesebb figyelmet jeltelenség követi, amiből — paradox módon — éppen az eredeti quodlibet szerep elhomályosulása következik. Maradt belőlük néhány soros — nem tudni miért írt — versike.

Így történhetett meg a következő eset:

Toldy Ferenc 1844-es Csokonai kiadásában⁹ egy jegyzéket is közöl a költő elveszett, vagy különböző okok miatt nem publikált műveiről. A 127. száma ennek a „Lajstrom”-nak a következő:

„Egy dámának quodlibetjébe való inscriptiók. Epigramma. Elveszett.” Illési János, bírálva Toldy kiadásának néhány tévedését, szót ejt a 127. számú pontról is. Egy birtokában levő XIV. század eleji kódex ugyanis „Quodlibeti bilétekbe” cím alatt olyan verseket tartalmaz, amelyek különválasztva és ilyen megjelölés nélkül megtalálhatók Toldy kiadásában a következő címekkel: „Az elválás reggelén”, „Szerettem...”, „Hymenhez”, „A hizelkedő”.¹⁰

A 127-es számú pontot „Inscriptiók”-nak és nem epigrammának értelmezve (Illésin kívül így érti a Harsányi—Gulyás kiadás előszava is¹¹ — véleményem szerint helyesen) jogos feltételezni, hogy ez összefoglaló cím, ami alá az iménti versek tartoznak.

⁸ Id. Csokonai-kiadás. II. köt. 17.

⁹ Csokonai Vitéz Mihály *Minden munkái*. Kiadta: Schedel Ferenc. Pest, 1844. XCI.

¹⁰ Illés János: *Adalékok Csokonai munkásságához*. Fgyelő. 1837. 265—269.

¹¹ Csokonai Vitéz Mihály *Összes művei*. Sajtó alá rendezte: Harsányi István és Gulyás József. Bp. I. köt. XXIII.

A Szegeden talált kéziratos könyv csak megerősíthet bennünket abban, hogy az Illési által említett négy rövid költemény „quodlibeti bilétekbe” készült, hiszen hármát itt is megtalálunk közülük hasonló cím alatt. Ez — hozzászámítva a közölt versek meglétét a szegediben — egyben bizonyítja, hogy a két kódex nem azonos.

Mindezek figyelembevételére után, felvetődik a kérdés: mit jelenthetnek a közölt adatok Csokonai életművének teljesebbé tétele szempontjából?

Csokonai költői működésében feltétlenül nagyobb helyet kell adni ennek a kevésbé fontos műfajnak. A költőt életmódja és kiterjedt baráti köre szinte kötelezte ilyen apró kedvességre. A leggyakrabban feltehetőleg sietve rögtönzött, de néha gondosabb formába öntve fejezett ki egy-egy jótanácsot („Vigyázz, ha a Hízlekedő...” vagy lélekállapotot („Távollétemben...”), esetleg igazi Csokonai verset írt. („Az én barátném D. A. quodlibetjére”)

A költemények utóéletében is — mint említettem — megvan a nyoma e színvonalbeli különbségnek; „Az én barátném D. A. quodlibetjére”, mint quodlibet vers ismert mindvégig, a többi korabeli kéziratos leletek utalják ebbe a csoportba.

Talán a hozzá nem olyan közelálló barátok vagy tanítványok kérésére sebtében írott quodlibet versek — mivel nem képviselnek különösebb művészi teljesítményt, s így a költő sem törődött velük — teljesen ismeretlenek maradtak.

Úgy gondolom, hogy kódexünk közölt quodlibet versanyagában feltételezhetjük néhány ilyen Csokonai vers előfordulását.

Alátámasztják még ezt a következők:

1. A „Quodlibeti Bilétekben” cím alatt elhelyezett versek azonos témákkal kis ciklust alkotnak. E hiteles és nem hiteles Csokonai versekből álló részleg másolása tehát

a) egységes szövegből,

b) vagy gyűjtőmunka eredményeként összeállított anyag alapján történt.

Bármelyik lehetőség is áll fenn, nagy a valószínűsége, hogy nem csupán a ma ismert három vers Csokonai munkája. A megelőző szöveg — ha az a. lehetőségre gondolunk — már szintén Csokonainak tulajdonította az egészet, tehát a korban kódexünk nem állt egyedül. Ha a b.-t tartjuk szem előtt, akkor pedig a gyűjtés — jellegéből következően — nyilván nem teljesen taláalomra történt.

2. Az egész anyag hiteles Csokonai versek összefüggő csoportjában szerepel.

Pusztán esztétikai ítéleten alapuló véleményem szerint Csokonai lehet a: 4, 5, 6, 11, 12 és különösen a 14-es számmal jelölt versek szerzője.

A XVIII. SZÁZADI SZEGED ÉS FOLKLORISZTIKUS ELEMEEK AZ ETELKÁBAN (RÉSZLET)

Dugonics 1770 után kezd a népies anyag gyűjtéséhez.¹ Ebben az időben kellett kialakulni tudatos népiessége első vonásainak. Ösztönzést valószínű azokból a példákból merített, amelyekre közmondásgyűjteményéhez írt előszavában maga is utal: Pázmányból, Decsiből, Kisviczaiból, Faludiból stb.² ugyanakkor ösztönzőleg hatottak rá a korabeli kiadványok: Wagner Phrasiológiája,³ 1775-ben jelent meg Nagyszombatban (Dugonics ekkor már itt tartózkodik) és a Pozsonyban 1774-ben megjelent Schprachmeister. Mindkét kiadvány bőséges magyar nyelvű közmondást és szólásgyűjteményt tartalmazott. Ugyanakkor ismert volt már Sajnovicsnak 1770-ben Koppenhágában és Nagyszombatban megjelent Demonstrációja.⁴ Dugonics tudatosan figyeli a nép szokásait, beszédét és a legfontosabbakat felgyűjti magának. Ez a gyűjtőmunka találkozik össze Révai 1782-ben megjelent Pozsonyi fölhívásával, és azzal a rousseauista gondolattal, amelyből a történelmi rekonstrukciós irodalmi irány keletkezett. Ezek együttesen gyúrnák, formálják, alakítják Dugonics népiességét véglegessé. Az Etelkában tudatosan hirdeti már a regény népiessége alapját képező elvet, azt tudniillik, hogy a réginek ábrázolása csak a népin keresztül történhetik és ezt a népit Dugonics egy sajátos módszerrel valószínűsíti meg, a közmondások tömörítésén, a népi szólásokon keresztül:

„Egynehányan azt is hibának tartják Etelkában, hogy a magyar közmondásokat tömöttebben adtam elő. Ezen emberek nem értik a könyv írásának módját. Magyaraink napkeletiek voltak. Hogy pedig ezek tömöttebben élnek a közmondásokkal a közönséges beszédben, azt csak az nem tudja, aki tanulatlan.”⁵

Dugonics írói módszerét megértették és elfogadták kortársai is. A franciás Péczeli Gvadányival szemben védi meg Dugonicsot a közmondások tömörítése, a regény egyes alakjainak közmondásokban való beszéltetése-elv következetes alkalmazásáért.

„Némelyek azt a hibát találják tt. Dugonics úr Etelkájában, hogy a magyar példabeszédeket sokasítani kívánván, helyel-helyel olyakat is hoz elő, melyek nemzetünknek kisebbitésére szolgálhatnának... de aki gon-

¹ Dugonics közmondásgyűjteményének előszava ItK. 1929/30. 357. l. Közli: Székely Károly.

² Dugonics: Közmondásgyűjteményének id. előszava.

³ Tolnai Vilmos: Szólásokról. Magyar Nyelv, 1910. 105, 147, 299 245. l.

⁴ Halász Ignác: Sajnovics hatása a magyar költészetre. Bp. Szemle, 1880. 82. l.

⁵ Dugonics A.: Följegyzései 42. l.

dolködásával visszamegy éppen Árpád idejére s jól megfontolja, mely együgyűek lehettek még akkor a mi eleink s egyszersmind azt is gondolóra veszi, hogy Dugonics úr nem a mostanit, hanem az akkori nyelvek és szokások formáit kívánta az Etelka szájába adni.”⁶

Dugonics témáját nem a népeletből meríti, ő mindig megmarad a maga nemesi világa mellett, hősei sohasem parasztok, hanem nemesek, s ezek a nemesi hősök, csak nyelvükben, egyes megnyilvánulásaikban parasztosak, és csakis akkor, ha ezzel a történelmi múltat, a régít akarja aláhúzni az író. Ezért nem lehet Dugonicsnál népi alakokat keresni, ezért csak a nyelvében, stílusában található a népiesség.

Dugonics népiessége mégis fontos számunkra, mert ahhoz, hogy a fenti elvét megvalósíthassa, tanulmányoznia kellett a nép szokásait, nyelvét, tudatos gyűjtőmunkát kellett végeznie.

Dugonics egyik legfontosabb forrása az a szegedi népi élet, polgári miliő, paraszti népszokások, hagyományok, amely szegedi gyermekkorában élményanyaga volt. Regényeiben lépten-nyomon találkozhatunk ezekkel a szegedi emlékekkel. Legtöbbször a hősnő, Etelka alakjának megrajzolásánál érezzük, hogy az író a maga korának alakját, talán éppen saját nővérének képét vetítette vissza a honfoglalás korába. Etelka bár sátorban lakik (ennyi emlékeztet csak a honfoglaláskori időre) minden reggel kimegy a kertjébe és virágait öntözi, gondolzza.

„Jól tudta Kádár a Kis-asszonynak szokását: ki hajnal hasadtán fel-serkenvén; nem félne, külön eh gyomorral-is a kakukszólástól és a virágok meg-öntözésére, kis kertjébe menvén; nem irtóz a reggeli hosszú árnyékától, mint némely lomha, és dologtalan kis-asszonyok.”⁷

Ugyanilyen népi-idilli hangulatot teremt Dugonics a tükör előtti hajfonás képen keresztül:

„A tükör előtt egy alacsony széken ül vala Etelka, és midőn szép hosszú haj-szállait egyengették, és fűrtökre verték a szoba-lányok, azoknak serénységeket nézegeti vala; midőn, szomorú gondolatokkal azok jutottanak eszébe, ... de eme gondos vén-asszony, ki akkor a szűznek hátról áll vala és a leány pártát a hajnak fűrtjei között egyengeti vala...”⁸

Ha Etelka hajviseletét megfigyeljük, érdekes képet kapunk a XVIII. századi hajviseletről.

„Hajadon fejének ékes haj-szállait (mint egy mesterséges nemakarással) hátulról kis csomóba szedte. Elöl pedig olyan torzon-borzzal tornyosította, mely benne a természeti szépséget nem hogy elnyomta, ávagy eloltotta volna; hanem keltette fölött is ékesebbnek mutatta.”⁹

Sok korabeli polgári életre jellemző szokást is fölfedezhetünk a regényben. Etelka a XVIII. századi szokásnak megfelelően Etelétől kapott aranynyakláncot hord, amelyen kedvesének képe függ.

Szintén szegedi korhangulatot idéz az a leírása Dugonicsnak, amikor a világosvári áldozat bemutatása után az emberek kijövet a templomból, a

⁶ Mindenegyűtemény. 1879. I. k.

⁷ Etelka. I. könyv. 112. l.

⁸ Uo. 55. l.

⁹ Uo. 108. l.

templom előtt csoportokba verődnek és beszélgetnek. Falusi vasárnapi istentiszteletek végén még ma is megtalálható ez a tereferelés.¹⁰

Föltétlenül Szegedre utal Árpád lovának neve: *Pirók*. Ez igen elterjedt állatnév még napjainkban is Szeged környékén, főleg Tápén. Ma már inkább tehén névnek használják.¹¹ Árpád Világosvárról való elindulása, majd szekérre ülése az alföldi szekeresszázadakat juttatja eszünkbe. Szeged híres volt szekereseiről. Ez a foglalkozás a XVIII. század legerőteljesebb foglalkozása közé tartozott. Kovács János szegedi mesterember naplójában öröktette meg.¹²

Föltétlenül Szeged volt az élménytadója a Nap kocsmában lejátszódó jelenetnek. Valószínű, hogy létezett ilyen nevű kocsmá. Bár ennek nem akadunk nyomára, az minden bizonnyal valószínűnek látszik, hogy a kocsmá belső életének ábrázolása, a leírás hangulata, szegedi élményre vall.¹³

Közvetlen szegedi utalásokat azoknál a részekenél találunk, ahol magával a várossal foglalkozik az író. A Szeged városát jelképező kőbárányt például Zalánfinak Etelka iránt érzett szerelmével hozza összefüggésbe.

„Végére a világosvári egyháznak felszenteléséről megemlékezvén, azon Bárány, melyet Etelka oly dicsőségesen feláldozott; Szeged városának címerévé rendelte.”¹⁴

Szeged városának leírásánál, a vár építésénél a XVIII-ik századi szegedi árvizekről beszél Dugonics.¹⁵

Néprajzi szempontból igen jelentősek azok a részek, ahol az író egy-egy szegedi foglalkozást ír le, vagy felsorolja Szeged földrajzi neveit, vagy bemutatja a várost, vagy a városhoz tartozó terület egy részét. Ilyen részek a ballagi tó leírása,¹⁶ továbbá Szeged pásztoréletmódjának bemutatása,¹⁷ vagy a halászat különböző módjainak felsorolása:

„A Tisza közepében (amint ezelőtt is mondtam) az öreg hálókat szemlélgette. Láttá a *pirittyeket*, ama régi porgánnál. A *hátasporondok* mellett a *keczéket* nézte. Itt a *gyér hálókat*, ott a *teszi-veszikeket* figyelte. Főképpen ama *kerítő hálónak* nagyságát (mellyel a megáradott Tiszának szélességét elfoglalták...) Igen vig szemekkel nézte a nappali *méteket*; az éjszakai *marássákat*; és (midőn a hal ívik) a *szigonyokat*. Nagy kedve telhetett ama *veisszel* megcsalt; a *tapogatóval* rászédett; a *maszlaggal* megtántorított; a *métellyel* megvesztegetett néma halakban.”¹⁸

A Szeged néprajzával és nyelvészetével foglalkozók kimeríthetetlen kincsbányái a regénynek olyan részletei, ahol bemutatja Dugonics a korabeli vadászatot,¹⁹ vagy felsorolja a fiatal halászó gyerekek különféle elnevezéseit, vagy a Tisza körüli folyóneveket és a Tiszában található különböző halfajtákat.

„A pettyezetett hegyesorrú *söregek*; a nagyszájú halhéjjatlan *harcsát*; a piros szironnyájú kövér *pontyot*; a felállt orrú szálkátlan *kecsegét*,

¹⁰ Uo. 69. l.

¹¹ Uo. 268. l.

¹² Uo. 124. l.

¹³ Uo. II. könyv, 122. l.

¹⁴ Uo. II. könyv, 172. l.

¹⁵ Uo. II. könyv, 154. l.

¹⁶ Uo. I. könyv 157. l.

¹⁷ Uo. I. könyv, 162. l.

¹⁸ Uo. I. könyv, 160. l.

¹⁹ Uo. I. könyv, 157. l.

fel és alá úszkáltak a zavaros vizekben. Untig elég *dévér, süllő, bucó, márna, csuka, mennyhal, sügér, compó, kárász, tok, viza, cigányhal*. Számnélkül a *gárda-keszegek*; a *jász-keszegek*; a *tamás-keszegek*; a *veres-szárnyú keszegek*.²⁰

A szegedi élet megrajzolásánál nem feledkezik meg Dugonics saját családjáról sem. Büszke arra, hogy a város fejlődéséért a Dugonics család sokat tett, és amikor alkalom kínálkozik arra, akkor beilleszti a regény cselekményébe ezt a családi dicsőséget. Első kötetének egyik jegyzetében beszél Kistelek betelepítéséről,²¹ s ennél a résznél jogos büszkeséggel mondja el, hogy a telepítés lebonyolításának egyik fő irányítója édesapja volt. Ugyancsak családi vonatkozásokat közöl az Etelka harmadik kiadásakor a második könyvben.²² Itt Dugonics elbeszéli, hogy öccse polgármestersége ideje alatt a Főlsővároson kivágatta a Szilléri erdőt és új csemetékkel telepítette be. Ezt az új telepítést az Etelka regény sikerének emlékére *Etelka erdejének* nevezték el. Sokáig állt Etelka erdeje, azonban a múlt század közepén kiüregedtek a fák és a városi tanács kivágatta őket. Kovács János, a Szegedi Naplóban emlékezik vissza az Etelka erdejére.²³

Írói elve következetes véghezvitele érdekében hőseinek nemcsak nyelvét, hanem emberi magatartását, viselkedését is közelviszi a népihez. Még a legelőkelőbb szereplők magatartásában is érezni ezt. Árpád, úgy tűnik, mintha egy jó módú parasztgazda lenne, kedvesen fogadja látogatóját, kölcsönös üdvözlések következnek, majd a helyelkinálás és az ezt követő szabadkozás, s mindez úgy játszódik le, ahogy még napjainkban is faluhelyen.

„Tüstén béeresztette a beteghez. Előtte kötelessége szerint elbeszélte elsőben az ellenségnek mostani csendességét, azután a meghódolt népnek engedelmességét... de ily legelől peng ide mellém. Felele Uszubu: uram! le nem ülek, mert soha nem állok ifiabb koromban. De állva se...”²⁴

Ugyanígy a Lehel és Gyula közti jelenet egésze, a köszönés, a beszélgetés megindulása, a hagyományos paraszti életből nyeri eredetét.

„Midőn a vacsorát megették; és Etelka el is aludt immár: ime! Gyulának udvarába hajtott négy paripás egy szekér... kire hogy reáismert Gyula: hozott isten (ugymond) édes Lehelem! Mi hir Budában?... Tudod-e bátya mért jöttem? Tudod ám, ha megmondom. De meg is mondom, ha szépen kérsz. Halladsza amit mondani akarok...”²⁵

másutt Lehel temperamentumában lehet érezni ezt a népiességet.

„Köpdöste is a markát, hogy katonásan megtapintja farát.”²⁶

A dajka természetes észjárásával, beszédmódjával sokban megközelíti azt, amit népi figurának tekintünk.

„Most jut eszembe a tavalyi aratás előtt, hogy tetszett egy éjszaka: mintha veled egy temető kőfalnál sétálgattam volna.”²⁷

²⁰ Uo. I. könyv 157. 1.

²¹ Uo. I. könyv, 171. 1.

²² Uo. 3. kiadás, II. könyv.

²³ Uo. 3. kiadás, II. könyv.

²⁴ Uo. I. könyv. 191. 1.

²⁵ Uo. II. könyv. 143. 1.

²⁶ Uo. II. könyv. 146. 1.

²⁷ Uo. I. könyv 97. 1.

Számtalan, a paraszti életből vett kép, képalkotás:

„egy ujjal hozzádra, a másikkal túlledre mutat.”²⁸

A népiesség másik csoportját a népi szokások, játékok leírása képezi. Igen érdekes felsorolását találjuk Dugonics regényében a korabeli népi játékoknak. Valószínű, ezek közül még ma is jó egynéhányat megtalálhatunk a nép szokásai között, ha nem is ugyanezen a néven emlegetve.

„ezen játékok teljességgel nagy örömeire válltak a szomorú rabnak. Imitt peréző csintalan lányokat látták. Amott a cikázó nagyobbakat szemlélték. Bögrést játszottanak az aprók. Leventásdit a felövedzett ifiak. A nyertes meglövegolta a vesztt. Ki (a parasztosabbak között) erősebb volt, vagy messzebb ütötte a csüdöt, vagy furkóját tovább baktatta, vagy a karikát legmesszebre kanyarította.”²⁹

A népi játékok közül egyet részletesebben is leír Dugonics, nevezetesen a *pere-putty* játékot.

„Az első jádzó (három fehér kövecsei közül) egyet téssen akármelyik pontra, e szavakat mondván: pitty. A másik jádzó (a mellékpontra téven maga fekete kövecset) csupán azon iparkodik: hogy az elsőnek három pontjait megakadályoztassa, nehogy hosszon (egymás után legyenek). Letétetvén mind a hat kövecsek; addig csúsztatják a jádzó (egyik pontról a másikra) kövecseit, még (ha kettő vagyon egymás mellett) azt mondassák: pitty pere. Ha hármat csúsztathat (azon egy hosszra) egy valaki; tüstént azt mondja: pitty-pere putty. És így a játékot megnyerte...”³⁰

Ez tulajdonképpen nem más, mint a napjainkban is szokásos malmozás. Ugyanígy ma is ismeretes játék a *karikázás*, *csüddobás*. Bár nem írja le részletesen a *pere játékot*, és a *bögrést*, valamint a *cikázást*, de valószínű, hogy ezeket is azonosítani lehet a ma is szokásos játékokkal, például a *pilkázással*.

Az alföldi népszokások közül sokat fölvesz Dugonics a regényébe. Említi például a *húsvéti tojás* még ma is élő népszokását.³¹ Ilyen népszokás az is, ha valaki csuklik, a néphiedelem szerint emlegeti valaki, rendszerint éppen az, akiről szó van.³² Fölveszi regényébe Dugonics a kakukkról szóló néphitét is.³³ Az álomnak rendkívüli jelentőséget tulajdonít, ugyanúgy, mint a néphit. Nála is megálmodják a regényhősök, ha valami szerencsétlenség történik velük. Rendszerint az álom beteljesedik. Prónai és Diósi³⁴ klasszikus hatásának tulajdonítják az álomjeleneteket. Klasszikus hatás mellett azonban a népi hatást sokkal jobban érezhetjük az olyan álomrészeknél, mint a *dajkám álma*,³⁵ vagy *Etelka álma*:

„Ügy tetszett: mintha Etelével szóltott volna álmában; de tölle semmi feleletet nem vehetett volna. Etelét osztán, mintha kergette volna egy

²⁸ Uo. I. könyv, 93. l.

²⁹ Uo. II. könyv, 3. kiadás 260. l.

³⁰ Uo. II. könyv, 3. kiadás 257. l.

³¹ Uo. I. könyv 71. l., 304. l.

³² Uo. I. könyv, 304. l.

³³ Uo. I. könyv, 38. l.

³⁴ Prónai Antal: Dugonics András, Szeged, 1903, és Diósi Géza: A 150 éves Etelka, Szeged, 1938. A Dugonics A. gimn. évkönyve.

³⁵ Uo. I. könyv, 101. l.

bika a sikátorokon, de maga se segíthette volna. Veres posztóval bevonttnak látszatott háló osztálya.”³⁶

A babona szerepe is fontos a regényben. Baljós jelek, kutyák vonítása, fekete macska, baglyok, huhogása, a hárfának megpattant húrjai, előrevetítik a bekövetkezendő szerencsétlenség árnyékát.

Igen érdekes színfoltot jelent a regényben a fonó emlegetése és annak leírása

„Ezekén fölül: halljad a budai eladó leányoknak csintálanságokat. ... hogy itt is Etelének szolgálna; magához hívatta azokat a lányokat fonóba, kik Budán mesézni legjobban tudtanak. *Tündér Ilonát, a Hamu Pipőkét, a Lidércet, a Tátos lovat, a Fehér macskát* néha éjjel utánig hallgatta.”³⁷

Itt a fonóban meséket mondanak a lányok. Dugonics leírása egyike az első leírásoknak a fonóról s az itt elmondott mesékről. Nem érdektelen ez az adat különösen a szegedi folklór szempontjából, mert megvilágítja, hogy milyen mesék voltak a XVIII. században Szegeden a legismertesebbek.

Etelka táncát kell még megemlíteni a népszokások közül.

„Eljárta osztány (énekelve) maga táncait is, oly gyönyörű viseletével, mely csak éppen azokhoz a kis asszonyokhoz illik, kik magokat (szeretőjük előtt) megmutatni kívánják.”³⁸

A népköltészet egyes termékei is bekerülnek a regénybe. Dugonics nemcsak itt, hanem későbbi regényeibe is szeret a szöveg közé egy-egy népdalt beilleszteni. Itt egy pünkösdőző leírását kapjuk.

Mi-mi Ma-ma Mi-mi Mama piros Pünkösöd napja.

Hónap lészen hónap lészen a második napja.

Andorjás bokrétás Felesége jó tánczos.

Az Ura selyem-szál a szolgálja arany-szall.

Bim-bom bukoricza mire virradsz hónap.”³⁹

Műve népies elemeinek leggazdagabb csoportját a népi kifejezések, izes mondások, tájszavak és közmondások alkotják. Anélkül, hogy a teljességre gondolnánk, felsorolunk néhányat ezekből.

„Isten megáldja a kelmetek ebédgyét, és a hozzá ült emberét is.”⁴⁰

Étkezés közbeni paraszti jókívánság ez, amelynek költőibb változatát Arany János egyik versében látjuk viszont:

„Isten áldja meg a kendtek ételét is

Igy végzi a szót meg a emberét is.”⁴¹

„Mátka tállya”,⁴² — még ma is élő népszokás jelölése. Szeretők, vagy jegyesek ajándéka, amely különböző ételekből, tojásból, kalácsból stb. áll.

„Kaplika”⁴³ — tájszó, amelyet pántlika, nyaklánc értelemben használ Dugonics.

³⁶ Etelka. II. könyv, 319. l.

³⁷ Uo. II. könyv, 320. l.

³⁸ Uo. 3. kiadás, II. könyv, 256–57. l.

³⁹ Uo. II. könyv, 206. l.

⁴⁰ Uo. I. könyv, 83. l.

⁴¹ Arany János: Családi kör. A. J. Összes művei. V. köt.

⁴² Etelka. I. könyv, 151. l.

⁴³ Uo. 151. l.

„Lasnakodba férkezhettek”⁴⁴ — tájszó, amelynek takaró, pokróc értelme van.

„Jól felkösd hiba-gatyádat.”⁴⁵ — pejoratív értelemben ma is használatos kifejezés.

„puruttya teremtesít”⁴⁶ — tájszó, piszkos, mocskos értelemben.

„Szérdéken próbálnám a macskát.”⁴⁷ — tájszó, tejételt jelent.

„Ökröt szarván, harist szaván”⁴⁸ — Két közmondás összevonása.

„Öreg cseppjei”⁴⁹ — Az öreg itt „nagy” értelemben szerepel.

„Mintha a csökbbe ajándékot vinnék”⁵⁰ — Szeged környékén használatos keresztelői lakoma jelölésére szolgáló kifejezés.

„Serhák”⁵¹ — hóhérlégények értelemben használja.

„Csilla”⁵² — Etelka édesanyjának neve, valószínűleg a zöld gyékény jelentésű csilla-szóból származtatja Dugonics.

Csak éppen ízelítőnek soroltunk fel egy pár érdekesebb kifejezést, népies szólást. A közmondások felsorolását meg sem kíséreltük, ugyanis azoknak száma akkora, hogy külön tanulmányt kívánna meg. A halála után megjelent közmondásgyűjteményének jelentős hányadát már itt megtaláljuk. Néhol egész közmondáskoszorút alkalmaz, azon rosszul értelmezett elv aláhúzására, hogy a magyarság napkeleti nemzet lévén ősei közmondásokba beszéltek.

Népiessége néha durvaságba csap át. Regényének, stílusának egyik legnagyobb hibája, hogy nem tud mértéket tartani, regényhőseit jellemükhöz méltatlanul beszélgeti, és ez stílustörést eredményez, ugyanakkor a jellem törését is magával hozza. Például Etelka ábrándos, gyöngéd, szűzi lélek, szentimentálisan gondolkodik, ugyanakkor néha úgy beszél, mint egy piaci kofa, például a Rókéval folytatott vitája közben ilyeneket hallunk tőle

„Kicsápot kurva”.⁵³

„Vegyen magának kurvát”.⁵⁴

Másutt Etelka „zabállást” emleget, vagy öccsét ilyen szavakkal oktatja

„Széll ellen ne peselly, mert akkor magadat hugyozod le”.⁵⁵

Nem szolgálja Etelka jellemének művészi kibontását az olyan vaskos népiesség sem, mint az Etelka—Zoltán párbeszéd durva tónusa.

„Felele Etelka... Te is azon elsővel egy forrásból buggyantál ó bűdös vaj, te kukacos szalonna;... Te konyhavakarék... zörög-dörög körülötte csontszekér”.⁵⁶

Meglehetősen bizarr ötlet volt az írótól Etelka édesapját, Gyulát, amikor Etelkát nagy bánatában vigasztalni igyekszik, a következő közönséges hangnemben beszélgetni.

„Akko legbűdösebb a gané; amikor leginkább piszkálják”.⁵⁷

⁴⁴ Uo. 251. l.

⁴⁵ Uo. II. könyv, 32. l.

⁴⁶ Uo. 51. l.

⁴⁷ Uo. I. könyv, 348. l.

⁴⁸ Uo. 282. l.

⁴⁹ Uo. 177. l.

⁵⁰ Uo. II. könyv, 3. kiadás, 334. l.

⁵¹ Uo. 352. l.

⁵² Uo. 216. l.

⁵³ Uo. II. könyv, 122. l.

⁵⁴ Uo. 122. l.

⁵⁵ Uo. I. könyv, 39. l.

⁵⁶ Uo. II. könyv, 106. l.

⁵⁷ Uo. II. könyv, 6. l.

De nem illik bele Etele udvarló beszédjébe sem az udvarlásnak az a közönséges durva módja, ahogyan. Etelkával beszélget, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy előtte szentimentális ájulásba esett.

„No ugyan megtalálád szarva között a tőgyit, most látom először kivel légyen dolgom... Etelka: csudálom édes Etelém, hogy azon eszeddel mellyel az isten különösen meg nem áldott...”⁵⁸

Kissé erős tréfákat enged meg magának néha Dugonics. Gyula például gyöngéd lelkű lányával így tréfálkozik.

„Mert tudd meg, hogy a hátra esés, mindenkor veszedelmesebb az előre bukásnál. Észrevette a tréfát Etelka, nézett is Etelére, ha vajon megértette-e.”⁵⁹

Ugyanígy groteszknek érezzük azt is, hogy Etelka beszélgetés közben *nyújtózkodik, orrát piszkálja és vakarózik*. Mindezek nem segítették elő Dugonics népiességének elmélyülését, inkább elvitték regényét a groteszk irányába. A durván népies hang lehet a jellemábrázolásnak fontos kelléke, ha a cselekmény és a jellem úgy kívánja, de ha, mint Dugonicsnál, öncélúan nyer alkalmazást, éppen az ellenkező hatást éri el, az ábrázolás felszínessé válik.

⁵⁸ Uo. I. könyv, 180. l.

⁵⁹ Uo. 138. l.

NAGY GEZA

ADALÉK VÖRÖSMARTY 48-AS SZEREPLÉSÉHEZ

1848 november 10-én Vörösmarty választói a mélykúti Pósthivatalnál egy levelet adtak fel ajánlva Vörösmarty címére, amelyet Vörösmarty 16-án kézhez kapott, s amelyre még ezen a napon válaszolt.

„5. sz. tértivevény. Hogy én azon iratot, mely a mélykúti kir. Pósthivatalnál 9 br. hó 10-én Pesten feladatott, az aláírt napon valóban megkaptam, saját kezem aláírásával bizonyítom.

Kelt. nov. hó 16-án 1848. eszt.

Vörösmarty Mihály sk.”¹

A mélykútiak levelének tartalmát nem ismerjük. A levelet valószínű Vörösmarty a szabadságharc bukása után a többi hasonló jellegű irattal együtt maga semmisített meg, de Vörösmarty válaszleveléből következtetni tudunk annak tartalmára. A választók minden bizonnyal érdeklődéssel fordultak a költőhöz, s kérték őt, tájékoztassa választóit az országgyűlésen folyó eseményekről.

Vörösmarty válaszlevelében későbbi bővebb tájékoztatást ígér, de a szerinte legfontosabb határozatról már ebben a rövid levélben is tájékoztatja választóit:

„A szőlő után járó dézsma, vám és másnemű adózások közegyetértéssel teljesen megszüntetve vannak.”

A levél teljes szövege a következő:

„Almás mezőváros lakóinak üdvözlését!

Addig is, míg az almási kerület összes választóit az itt történetekről bővebben értesíteném, ide zárom a képviselőház jegyzőkönyvének nyomtatott kivonatát, mely szerint a szőlő után járó dézsma, vám és másnemű adózások közegyetértéssel teljesen megszüntetve vannak.

Egyszersmind biztosítom választóimat a felől, hogy a törvényhozók nem fogják elfelejteni, hogy a népet képviselik, valamint más felül megvárják a néptől, s az összes nemzettől, hogy mindazt, mi az ország megmentésére szükséges a legnagyobb készséggel elfogja követni.

P. H.

Vörösmarty Mihály s. k.
képviselő”²

¹ Bácska, Zombor 1879. évf. 28. sz.

² Uo.

Sajnos, a levélben megígért bővebb értesítést ez ideig nem sikerült megtalálni, de meggyőződésem, hogy Vörösmarty azt megírta, hiszen jelleme biztosíték lehet arra, hogy ígéretét betartja, inkább az a valószínű, hogy sok más irattal együtt jóakarói azt is megsemmisítették az önkényuralom korában.

Ha elhiszük, hogy Vörösmarty az említett bővebb értesítést megírta, akkor ilyen vonatkozásban két, de ellenkező esetben is egy biztos adatunk van arra, hogy kimondjuk: Vörösmarty, mint képviselő lelkiismeretes, választóival kapcsolatot tartó költő és politikus volt: „nem felejtette el, hogy a népet képviseli”.

A nép pedig nem felejtette el, hogy Vörösmarty képviselte őt, a „herkulesi munkák” elvégzésének idején, s évtizedekkel később is őrizte a költő néhány sorát, s valóban kedves dolgot tett Arnold Antal 1879-ben, amikor a féltve őrzött sorokat közrebocsátotta. Különösen értékes ez akkor, ha meggondoljuk, hogy nem sokkal később a bácsalmási levéltár anyaga teljesen elpusztult. Ez lett volna a sorsa egyetlen Vörösmarty-levelünknek is, amelyet mint képviselői írt. Arnold Antal 1879-ben ilyen kísérő szöveggel küldte be a *Bácska, Zombor* c. újság szerkesztőjének közlés céljából az említett levelet:

„Almás, 1879. július 25.

Kedves dolgot vélek tenni, s egy régi ígéretemet irányodban leróni, midőn koszorús költőnk s kerületünk volt országgyűlési képviselőjének, Vörösmarty Mihálynak egy levelét s térti-vevényét közlés céljából megküldöm. Azt hiszem nagy férfiainktól maradt mindenegyes sor bír érdekel, annál inkább ez, mely némi világot hint azon időkre, midőn népünk kebelében forrni kezdett az anyag a herkulesi munkák véghezvitelére.”³

Úgy véljük, az is „kedves dolog”, ha ezt, az azóta nem publikált levelet közreadjuk, hiszen jellemzően egészíti ki a 48-as Vörösmarty-képünket.

A 48-as Vörösmartyt bemutató tanulmányok hosszú ideig alig mentek túl Gyulai megállapításain. Gyulai, egyébként kitűnő Vörösmarty-életrajzában elmondja, hogy a költő hallgató, automatikusan karját felemelő képviselő volt. Nem volt szónoki tehetséggel megáldva, ezért nem vett részt az országgyűlés munkájában. Waldapfel József cikkei megvédik ugyan Vörösmartyt Babitscsal szemben, aki Vörösmarty 48-as alakját úgy rajzolta meg, mint a lázálmok költőjét, aki az örölség határán állt, de részletes, átfogó tanulmányra nem vállalkozik, cikkeinek természete ezt nem engedi.

Tóth Dezső Vörösmarty-monográfiájában helyesen értékeli a politikus, a képviselő Vörösmarty szereplését. Megállapítja: „Vörösmarty minden kérdésben — ahogyan ez az újoncozással kapcsolatban is kitűnt — a legnagyobb lelkiismeretességgel, gondos mérlegelés után foglalt állást. Azt mondhatnám, hogy véleményével nem tűnt ki, nem ütött el a Kossuthot követő tömegek és képviselők zömének magatartásától.”⁴

A Gyulai-féle kép kialakulásának többi között az a főügyési jelentés lehet az oka, amely Vörösmarty 48-as szerepléséről számol be a cs. kir. haditörvényszéknek 1850. januárjában. A jelentés mintegy summázza a költő

³ Uo.

⁴ Tóth Dezső: Vörösmarty Mihály. Bp. 1957. 496. 1.

tevékenységét, a forradalom előtti és alatti magatartását. A későbbi méltatói valószínűleg erre támaszkodtak. Ma már tudott dolog, hogy a jelentés meszesemenő jóindulattal jellemezte a költőt. Ennek bizonyítékát, láthatjuk például abban, hogy halála után az árváknak való gyűjtés engedélyezésével kapcsolatban „hatóságok sokkal szigorúbban minősítették politikai szereplését”. A főügyész jelentése tartalmazza a Közlöny alapján Vörösmarty országgyűlési szavazatait, többi között a szeptember 22-i szőlőbirtokosoknak fizetendő úrbéri kárpótlás tárgyában leadott igenlő szavazatát is. Közölte továbbá, hogy Vörösmarty nem vett részt azokon a vármegyei gyűléseken, amelyek határozataikkal az utóbbi időben a törvényesség határait átlépték. Tagja volt ugyan a Tudományos Társaságnak s a Radical-körnek, a Batt-hyány—Kossuth pártot is támogatta, s a jelentés szerint talán ez is volt az oka, hogy a forradalmi kormány szeme feléje fordult. Ezért állott a párt érdekében, hogy valahol képviselővé válasszák, ami sikerült is Bácskában, jól lehet ott személyesen nem is ismerték. Minthogy azonban szónoki képességgel nem volt megáldva, éterén nem működött. Azt hiszem, hogy a megígért és az itt közölt levél bizonyítja, mennyire téves ennek a valószínű Kos-salkó fogalmazta jelentésnek az állítása.

Ami igenlő szavazatát illeti, azzal kapcsolatban a következőket kell elmondani.

A képviselőházban szeptember 13-án került sor ismételt az úrbériség azonnali megszüntetésével kapcsolatos függő kérdések megtárgyalására. Az ellenzék részéről abból a csoportból szólaltak fel, amely csoporthoz a költő maga is tartozott. Biztosnak vehető, hogy Vörösmarty kedves tanítványának, Perczel Mórnak indítványával értett egyet. Perczel Mór a szőlődézmáról, az úrbéri viszonyokról a következőket mondotta:

„Nem csak pénzben és fegyveres erők által kell a nemzet megmentéséről gondoskodni, hanem kell némely más erőket is felhasználni, mely erők a magyarországi népet fellelkesítsék a hon védelmére.”

Perczel figyelmezteti a Házat a galíciai eseményekre, és megjegyzi: „a bécsi udvar úgylátszik nálunk is ezt célozza.” éppen ezért „nem szabad ezen népet martaléku engedni, hanem minél előbb be kell végezni, amit úgyis megígértünk. En tehát bátor vagyok a Házat felkérni arra nézve, hogy a szőlődézsma rögtön megszüntessék és egyéb úrbéri viszonyok ki-egyenlítésenek”.⁵

Hogy Vörösmarty az ellenzék ilyen javaslatával értett egyet, azt bizonyítja az 1846. szeptemberéből való Vörösmarty—Wesselény jobbágykérdéssel kapcsolatos levélváltása is.

Mindezekből világosan kitetszik, hogy Vörösmarty egyrészt határtalan népszerűtetől indítva, lelkesen egyetért Perczel Mór és az ellenzék javaslatával. Ugyanakkor nemesi liberalizmusa miatt Kossuth nézetét is osztja, aki Mód Aladár szerint „Az országgyűlés nemesi származású birtokosokból álló többségét tekintette az alkotmányosság, a nemzeti ellenállás legfőbb alapjának, és félt olyan kérdést napirendre tűzni, mely közvetlenül sértette e többség és az általa képviselt osztály anyagi érdekeit.”⁶

⁵ Idézi Mód Aladár: Pártharcok és a kormány politikája 1842—49-ben. Bp. 1949. 64. l.

⁶ Mód Aladár: i. m. 65. l.

Azt hiszem nem kell bizonyítani, hogy Vörösmarty ebbéli felfogása azonos Kossuth nézetével is. Innen van, hogy az úrbéri kárpótlás tárgyában igen-
nel szavazott, ugyanakkor választóit örömmel s annak reményében értesíti
a szőlődézsmá stb. eltörléséről, hogy ezzel eléri azt, hogy a nép „mindazt,
mi az ország megmentésére szükséges, a legnagyobb készséggel elfogja kö-
vetni”.

PÉTER LÁSZLÓ

JUHÁSZ GYULA „ÚJSÁGÍROI SIKERE”

Juhász Gyula szeretett büszkélkedni újságírói múltjával. Balassa Arminről írván nekrológót¹ először említi, majd amikor évekkel később ismét őrá emlékezik,² akkor utoljára, de legrészletesebben a Magyar Újságírók Egyesületének Szegedi Osztálya megalakulása alkalmából írott kis cikkében³ mondja el nevezetes újságírói sikerét. Ezt egész terjedelmében idézzük:

Húsz esztendő voltam, télen bölcész a pesti egyetemen, nyáron újságíró a Szeged és Vidékénél. Írtam vezércikket, tárcát, aktuális kroit és alkalmi ódát, híreket és törvényszéki karcolatot. Egy tehetséges fiatal költőnek — és engem annak tartottak — mindent tudnia kell és még azonkívül is sok mindent.

Ma már nem igen emlékezem ezekre az írásbeli dolgozatokra, de egy van, amelyre halálomig büszkeséggel és elégtétellel gondolok. Mindig erősebben dobban meg a szívem, ha az eszembe jut.

Egy napon Balassa Armin, aki mesterem volt e mesterségemben, fölszólított, hogy egy nagy vezércikket írjak, amelybe egy életfogytiglan elítélt fegyenc mellett kell lándzsát törnöm, akit szerinte — erre alapos okai vannak — ártatlanul küldöttek fegyházba. Balassa védője volt a szerencsétlennek, aki családos ember volt és aki Szegeden átutazóban egy kis garni hotelben szállott meg és reggel egy ismeretlen halott nőt találtak mellette.

Nem részletezem ennek a páratlanul rejtelmes és izgalmas grandguignolnak részleteit, a szakértői szemlét, a vádat, az ítéletet és a büntetést, az ártatlanul elítélt vergődését a darócruhában, elég az hozzá, hogy a vezércikket megírtam, az megjelent, az emberek megdöbbenve fogadták, többen a jóakaróim közül úgy tekintettek rám, mint akire több évi börtön vár, de — csodák csodája és irgalom atyja — az igazságügy-miniszter másnap táviratozott az illetékes hatóságoknak, hogy az állítólagos meggyilkolt nő holttestét sürgősen exhumáltassák. Következő nap Minnich Károly országos szakértő megérkezett és a temetőben a szemem láttára megtörtént a tetemrehívás. Az eredmény alapján a szegény elítélt még aznap délután fölcserélte a fegyencek szürke darócát még szürkébb civil munkászubonyával és tisztelegni és búcsúzni bejött hozzám a szerkesztőségbe.

¹ Juhász Gyula: Utazás egy sírdomb körül. Nefelejcsok IV. Szeged, 1924. jan. 20.

² Juhász Gyula: Bramin. Homokóra, 1929. febr. 4.

³ Juhász Gyula: Az első siker. Szegedi Szemle, 1928. jún. 23.

Sirt és nevetett egyszerre, az élet és szabadság határtalan örömétől. Én egy kicsit úgy érezhettem magam, mint Voltaire a Calas-eset, vagy Zola a Dreyfus-ügy után. Egy húszéves szegedi újságíró, aki egy vezércikkkel egy ember életét adta vissza! Bárcsak minél több ilyen sikerünk lehetne ezen a nagyon keserves és mégis olyan gyönyörűséges pályán!

Nem győzzük eléggé hangoztatni az irodalomtörténeti kutatás gyakori tanulságát: a kortársi emlékezet megbízhatatlan, a legjobb szándék mellett is sok tévedést rejt magában. Bizony Juhász Gyula emlékezete sem kivétel ez alól. Az eset valóságmagja megvan, de a költő lelkében is megindult valami-féle legenda-képződés: az elmúlt ifjúság eszményítése, s ő is a laudator temporis acti módján átköltötte a valóságot. Cikkében jónéhány tárgyi tévedés van: mint a következőkből kiderül, a szóban forgó fegyenc nem életfogytiglan, csak hét évre volt elítélve; nem Balassa volt a védője, hanem Reininger Jakab; az igazságügyminiszter nem másnap rendelte el az exhumálást, hanem jóval Juhász vezércikke előtt; Minnich Károly nem is volt itt a temre híváson; az elítélt nem ment be a szerkesztőségbe, Juhász nem 20, hanem 24 éves volt...

A tények egy részét már Sz. Szigethy Vilmos elmondta,⁴ de ő is ejtett néhány hibát,⁵ no meg nem foglalkozott Juhász cikkével, saját vallomásaival, s az eseményekben való, föltehető tényleges szerepével. Ezért van elsősorban szükség a dolog alaposabb szemügyre vételére.

A történet ott kezdődött, hogy 1906. december 9-én, vasárnap este Mezei István fürdőszolga, aki a Hunyad megyei Piski községbe való volt, Zsombolyárról, nővére temetéséről hazafelé utaztában a vonatra várt a Szeged-rókuszi vasútállomáson. Itt megismerkedett egy fiatal, áldott állapotban levő nővel, ki Font Mária vadkerti lakosnak mondta magát, s panaszkodott, hogy éhes, napok óta nem evett. Mezei megajánlotta neki a nála levő ennivalót, s hogy elfogyasszák, elmentek együtt Dorogi Józsefnek közelben levő, Kosuth Lajos sugárúti szállójába. Itt fél 11 tájt kivették a 7. sz. szobát.

Alig múlt el fél óra, 11 körül rohan Mezei a vendéglőshöz, hogy a nő meghalt. Dorogi hívására megjelent Follráth Gyula rendőralkapitány. A két nappal későbbi sajtótudósítás szerint⁶ a rendőrtiszt a nőt az ágyon halva találta, jobbszemét kivágva és öltözetét véresen. Balkezén — a dulakodás jeleként — horzsolások. A férfit letartóztatta, de ez tagad, azt állítja, hogy a lány rögtön lefeküdt, mihelyt a szobába értek, nem is evett; sokáig hiába szólongatta, hívta, s mikor odament, hogy fölköltse, már halva találta. Másnap megtörtént a boncolás. A nő méhében — kiről kiderült, hogy Keller Mária 17 éves vadkerti lakos, cseléd (addig Stern Bernátnál szolgált a Polgár u. 14. alatt, de terhessége miatt ott kellett hagynia munkahelyét, azóta Hegedűs Viktória kegyelemből tartotta el) — egy 7 hónapos fiúgyermek volt.

⁴ Régi riporter: A Juhász Gyula-féle legendákból. *Délmagyarország*, 1944. febr. 15.

⁵ Íme: nem Budapest felé akart utazni Mezei, hanem Nagyvárad felé (Rókusról nem is lehet Pestnek utazni); nem az úton ismerkedett meg a lánnyal, hanem az állomáson; nem nyolcadik, csak hetedik hónapjában volt; nem hatévi, hanem hétévi fegyházra ítélték Mezeit; a koronatanúk nem a Kúria tárgylása után, hanem az exhumálás előtt vallották, hogy ép volt a lány szeme, s nem a mentők, hanem a mentőkkel kimenő, a dolog fizikai részét végző tűzoltók vallották így.

⁶ *Szeged és Vidéke*, 1906. dec. 11.

A boncolás eredménye szerint a szemhéjak és a vérerek át voltak vágva, s a halált — a vágás után kb. 10 perccel később — az agyon belüli elvérzés okozta. A vágás fekvő helyzetben érte az áldozatot. Mindebből a nyomozás kéjgyilkosságra következtetett. Mezei tagadott, de annyit már beismer, hogy a nővel — aki állítólag apját várta az állomáson, de az nem jött — „kellemes percekkel töltött és a kéjes ölelések alatt következett be a halál”.⁷ Megtalálták a véres törülközőt is, úgyszintén egy véres zsebkést. Az orvosok szerint koitus nem történt, s így valószínű, hogy éppen emiatti dühében, bosszújából szúrhatta meg Mezei a leányt. A horzsolások a lány védekezését, dulakodást tanúsítanak. A szerencsétlen nőt ezután el is temették.⁸ Mezei Istvánt, a szakértői vélemények alapján kéjgyilkosság büntettéért hétévi börtönre ítélték.

Majdnem egy év telt el, amikor a lapok hírt adtak arról, hogy Minnich Károly dr., budapesti törvényszéki orvos följelentést adott be az igazságügy-miniszterhez Mezei ügyében, ki büntetését a szegedi Csillagbörtönben töltötte. Minnich kétségbe vonta a boncolás alapján készült törvényszéki orvosi szakértői vélemény helyességét, s kérte a leány exhumálását. Kizártnak tartotta, hogy szemsérüléstől halált okozó belső vérömlés előállhat, nem beszélve arról, hogy kéjgyilkos nem vág ki szemet. Mindez alapján az ügyészség indítványára a szegedi törvényszék elrendelte Mezei pörének újrafölvételét,⁹ majd az exhumálást. Ennek eleinte akadálya volt, hogy nem tudták már — alig kilenc hónap múltán! — hova temették el a leányt. A közkórházi temetőben levő sírok elhanyagoltak, a keresztek letöredeztek. A *Szeged és Vidéke* munkatársa is résztvett a rendőrtisztekkel együtt a sír földelésében.¹⁰ Mikor már meglették a sírt, elterjedt a hír, hogy a kórház annak idején eladta a leány hulláját Haering Ede tanszerkészítőnek, aki felsőoktatási célokra csontvázat preparált belőle. Boross József kórházigazgató Hollós Józsefre, a sebészeti osztály vezetőjére hárította a dolgot, s őt táviratilag hazarendelte Davosban töltött szabadságáról, hogy nyilatkozzék, valóban eladták-e a temetet.¹¹

A közhangulat, melyet a sajtó, különösen a *Szeged és Vidéke* cikkeivel csak szított, ekkor már erősen Mezei ártatlansága mellett foglalt állást. A *Szeged és Vidéke* riportere „magánnyomozást” kezdeményezett. Fölkereste azt a három tűzoltót, akik a „gyilkosság” napján a mentői szolgálatot ellátták és a velük való beszélgetésről szenzációs riportot közölt.¹² Kiderült, hogy a holttestet annak idején nem szállították be mindjárt, hanem csak másnap reggel, mivel este nem volt orvos. A szobát lepecsételték, rendőrorszemet állítottak elé. A tűzoltók — akiket korábban elfelejtettek kihallgatni! — most egyöntetűen állítják, hogy este a nő szemén nem volt semmi sérülés, azonban reggelre a jobbszem „kipukkadtt”. Mezei viselkedéséből, nyugodtságából, jó étvágyából is ártatlanságára következtettek. Az volt a vélemény, hogy a nő szívészédülésben halt meg, s a szemsérülés, amelyet csak másnap kons-

⁷ Uo. dec. 12.⁸ Uo. dec. 13.⁹ Uo. 1907. aug. 4.¹⁰ Uo. aug. 6. 7. 10.¹¹ Uo. aug. 11.¹² Uo. aug. 12.

tatáltak a boncoló orvosok, vagy az éjszaka folyamán (patkánytól, egértől) vagy a szállítás során (ócska hullaszállító kocsiban) történt.

Balassa Armin, a *Szeged és Vidéke* főszerkesztője és jeles kriminalista, híres védőügyvéd, a *Szeged és Vidéke* augusztus 14-i számában „Európai botrány” címmel egészoldalas vezércikket szentelt az ügynek. „Mezei István ma még rab” — kezdte. Botránynak mondta, hogy egy embert elítélhettek beismerés és bizonyítékok nélkül, pusztán szakértői vélemény alapján. Botrány, hogy a hulla másnap délig került csak orvos elé, s addig tehettek vele, amit akartak, s miatta egy embert hét évre ítéltek. Botrány, hogy a lány sírját nem találták s í. t. „Mit találnak holnap reggel abban a kiszemelt gödörben — fejezte be fulmináns cikkét —, engem igazán nem érdekel. — A botrány nem fokozódhatik.”

Ugyanaznap arról ad hírt a lap, hogy a *Szeged és Vidéke* említett „szenzációs” tudósítása „új fordulatot” adott az ún. „rókusi kéjgyilkosság” ügyének, amennyiben Reininger védő kérte az említett tűzoltók (Németh Sándor, Szelless Ferenc és Baják István) hivatalos kihallgatását. Hollós doktor hazaérkezett, s nyilatkozott, mi szerint törvényszéki hullát nem adhattak el, tehát a sírban ott kell lennie. Megérkeztek a boncoló orvosok, s másnap sor kerül az exhumálásra. „Ezután az egész világ visszafojtott lélekzettel várhatja a holnapi exhumálás, illetve boncolás eredményeit.”¹³

Másnap a *Szeged és Vidéke* három és féoldalal nagy tudósításban számolt be „A diadalmas igazság” győzelméről.¹⁴ Nem mulasztja el, hogy a lap érdemeit újból az olvasók elé idézze: a lap munkatársa találta meg a leány sírját, megdöntötte a rémhírt, hogy a hullát eladták s végül fölfödözte a koronatanúkat. A részletes tudósítás beszámol „a magyar igazságszolgáltatás nagy ünnepéről”. Minnich Károly nem jött le, nyilván, hogy ne befolyásolja a szakértőket. A boncolást Genersich Antal egyetemi tanár és Entz Béla tanársegéd végezte. Mezei — aki csak most értesült pörének újrafölfvételéről, eddig mitsem sejtett a hetek óta körüle zajló sajtóvitákról — szintén megjelent darócbán, börtönőr kíséretében. Az exhumáláskor kiderült, hogy a magzatot valóban eladták, s azt Haering tanár intézetében spirituszban őrzik. A hullát fölismerték, s a boncolás megállapította, hogy a korábbi boncolás fölületes volt, be sem hatolt odáig a koponyába, ahol a tett megállapításához szükséges adatokat észlelhette volna. A részletesebb vizsgálat céljából Genersich professzor a fejet magával vitte, de a rögtön elkészített jegyzőkönyvben leszögezte, hogy a szemsérülés és a halál közötti összefüggés kizártnak tartható. Ezt elfogadta Andreánszky Jenő törvényszéki orvos, ellenőrző szakértő is. Az igazságügyminiszter jelenlevő kiküldöttje, dr. Töreky Géza Mezei ideiglenes szabadlábrahelyezését javasolta, ezt az ügyész továbbította, s az azonnal összeülő vádtanács el is rendelte. Félőtkor közölték a végzést a börtönnel, s Mezei István 17 óra 47 perckor boldogan lépett ki a Csillagbörtön kapuján. Ott várta már védője, Reininger Jakab és a *Szeged és Vidéke* tudósítója. „En is nagyon jól tudom — mondotta a tudósítónak a szabadult rab —, hogy a maguk újságja kiírta az igazamat.” Még aznap hazautazott Piskire.¹⁵

¹³ Uo. aug. 14.

¹⁴ Uo. aug. 15.

¹⁵ Vö. Fölmentették Mezei Istvánt. *Szeged és Vidéke*, 1908. jún. 10. és júl. 25.

A *Szeged és Vidékének* ugyanazon számában, amelyben ez a nagy tudósítás megjelent „a diadalmas igazságról”, vezércikkben Juhász Gyula foglalkozott a dologgal.¹⁶ Ez az a cikk, amelyre a költő emlékezett, de tévesen: ugyanis nem ez váltotta ki a pörújrafelvételt, exhumálást, ellenkezőleg: ez mintegy az elvi, társadalomtudományi tanulságát, summáját nyújtja a Mezei-ügynek. „A justizmord — mondja — nem egy embert végez ki, de milliók hitét, reményét az emberi igazságban, tapossa le.” Rámutat, hogy Mezei dolga „a szegény ember ügye”. Jót akart, enni adott a szerencsétlennek, s amikor a baj megtörtént, nem ugrott meg, tiszta volt a lelkiismerete. „Százat egy ellen, urak, hogy önök megugrottak volna.” S cikkét így zárja: „Miért ment a Dorogiba és miért állt össze egy cseléddel? Ezt a problémát csak az a nemzedék fogja megoldani, ezt a pört csak az a bíróság fogja eldönteni, amely a mai morál, a mai jog, a mai igazság dögtestét fogja ekszhumálni.”

Juhász Gyula tehát tévedett, amikor úgy emlékezett, az ő vezércikke adta a lökést a Mezei-ügy pörújrafelvételéhez, az ő vezércikke adta vissza egy ember szabadságát. De az a gyanúm, valami igazság van az ő emlékezete mélyén. Föltűnő ugyanis, hogy a Mezei-üggyel foglalkozó névtelen riporter mindig egyes számban ír magáról: a lap egy és ugyanaz a munkatársa vette kezébe ezt az ügyet és végig ő foglalkozott vele. Az exhumálásról szóló beszámolóiból is kitűnik, hogy ott a lap egyetlen tudósítója jelent meg. S — emlékezzünk vissza — „Az első siker” című emlékezésében azt írta, *szeme láttára* történt a tetemrehívás. Apró részletadatokat összekeverhet az ember, de egy olyan megrázó élményt, amit egy exhumálás jelent, nem felejtethet el. Valószínű tehát, hogy a *Szeged és Vidéke* Mezei-ügyben fáradó riportere, tudósítója — *maga Juhász Gyula volt*. Erre vall egyébként az utolsó beszámoló cikk néhány stíluskritikai eleme is, amennyire természetesen ilyenfajta írásban sajátságos stíluselemek egyáltalán érvényesülhetnek. (Pl. a latinus birtokos szerkezet: „nagy ünnepe a magyar igazságszolgáltatásnak”). Ő lehetett tehát a riporter, aki a szegény cselédlány sírját kinyomozta, földerítette a Mezeit megmentő koronatanúkat. Ilyen értelemben valóban hozzájárult a szegedi justizmord jóvátevééhez, s az írásba vetett bízalom, a sajtó nagyhatalom-voltának elismertetéséhez.

¹⁶ Juhász Gyula: Tetemrehívás. *Szeged és Vidéke*, 1907. aug. 15. [Vezércikk.] — Móra Ferenc kiadatlan publicisztikai írásainak új kötetéből. (Szilánkok. Bp. 1961. Szerk. Vajda László, sajtó alá rendezte Vajtai István) látom, hogy a *Szegedi Napló* 1907. aug. 18-i számában Móra is *Tetemrehívás* címmel foglalkozott az ügygel.

A NYUGAT ÉS A HOLNAP*

A *Holnap* irodalmi mozgalom emléke egy kicsit megfakult a *Nyugat* mellett. Pedig ez utóbbinak éppen ez a kis váradi társaság volt a legközvetlenebb előfutára és kezdeti harcainak részese. Nem kis ódiumot vett magára A *Holnap* 1908-ban és 1909-ben, mialatt a *Nyugat* az új irodalom művelésében aránylag kevés támadást szenvedett el. Az új irodalom művelésében azonban a *Nyugat* első évfolyama nem igen jeleskedett. Véleményem szerint a *Nyugat* megindulása nem jelentett olyan berobbanásszerű jelenséget, mint A *Holnap*. A *Nyugat* első két évfolyama a *Jövendő*, a *Figyelő* meg a *Szerda* színvonalán csak alig emelkedik túl. Talán Ady gyakoribb szereplése és a magasabb színvonalú kritikai hang jelent többet. Az irodalmi forradalom zászlóvivője A *Holnap* volt. Kiderül ez a két megmozdulás programjának összehasonlításából is.

A *Nyugat* beköszöntő cikke — Ignotus tollából — félig-meddig programcikknek is tekinthető.¹ Mondanivalója, melyet egy finn színi társulat budapesti szereplésének hosszadalmas leírásából szűr le, nem tartalmaz semmiféle forradalmi újat a már említett folyóiratok programjához képest. Sem jobbra, sem balra nem üt, ha csak azt nem nevezzük támadásnak, hogy „szalon-nás világnak” nevezi a korabeli konzervativizmus világát. A modernség és magyarság problémája vetődik föl ebben a beköszöntőben és ez a pozitívuma. A kis nép, amikor a világ kultúráját műveli önön értékeinek ápolásával, saját életét teszi szebbé, magának is él. A modernség és magyarság gondolata az, amely Adyból beszűrődött a *Nyugat* nyitányába. Ady neve és költészetének problematikája csak ilyen halványan tűnik elő a meginduló *Nyugatban*.

És A *Holnap*? A *Holnap* programja irodalmi forradalom a *Nyugat* mellett.² Nem hirdeti minden fajta nemzeti érték megbecsülését, mint Ignotus. Bátran jelöli ki az Arany-epigonok és a századfordulói konzervatív irodalom által mellőzött magyar génuszokat őseinek: „A *Holnapba*, a mi társaságunkba pedig Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky tartozik. Mindazok a magyarok, kik elégték, meghaltak a holnapért. Ők már régen

* A *Holnap története* című kéziratban lévő dolgozatomban részletesen foglalkoztam a társaság történetének minden mozzanatával; itt csak a *Nyugathoz* való viszonyát fejtegetem.

¹ Ignotus: *Kelet népe*. *Nyugat*. 1908. jan. 1. 1—3. l.

² A *Holnap* I. kötetének bevezetője. Írta: Antal Sándor, a kötet szerkesztője (1908 májusában). Nagyvárad, 1908. 7—10. l.

elmentek. Ma semmit sem kérnek. De a magyar udvarházakban ma is olyan alacsony a kapu szemöldökfája, hogy ők nem férnek be.”³

Nemcsak az ősről, hanem a korabeliekről is van szava A Holnapnak, súlyos, bíráló szava:

„A múlt század hetvenes éveinek emlékei, a mai kritikusok, hazafiatlannak, művésztelennek és értelmetlennek hirdetik az új irányt. Ők tudják, hogy miért. A mai közönséget már úgy is hozzá szoktatták az utolsó idők »gyengébbek kedvéért« készült irodalmához. Ha akarná se tudná megérteni az új poétákat. Ezek se udvarolnak nagyon a tisztas közönségnek. Nyíltan kinevetik a burzsoá morált és negligálják az összes polgári szentségeket... Csak nyugtalanság kél szavaik nyomában. És mindenki: öreg, fiatal, kritikus, költő, profán érzi, hogy valami történik.”⁴

Irodalmi forradalom szele ez. Nem véletlen A Holnap I. kötete előszavának ez a harcossága és tisztánlátása, hiszen írója, Antal Sándor Marx hívének vallotta magát.

Az előszó nagy része Adyval foglalkozik és programul állítja költészetét a többi hat holnapos, illetve az egész új irodalom elé. A Holnap tudatosan Ady forradalmának segédcsapata volt. Neve zászló lett, forradalma valóság. A Holnapnak ez az érdeme elvitathatatlanul emeli a váradi mozgalmat és a két holnapos antológiát a meginduló Nyugat fölé.

A Nyugattól idegen volt a váradiak radikális hangja, idegen volt Ady forradalmisága is. Így érthető meg, hogy a Nyugat szinte megtámadta az első holnapos kötetet.⁵ Kemény Simon „szigorú bírálatában” talán nagyobb a meg nem értés, mint Rákosi Jenő hírhedt Holnap-cikkében.⁶ Kemény kijelentette, hogy Antal Sándor „túlságosan mély és komoly jelentőségeket” aggat a hat poétára. Ady kivétel, őt nem tekinti a cikkíró holnaposnak. Emődöt, Miklós Jutkát meg még Balázs Bélát sem tartotta költőnek. Az egész társaságról ez volt a véleménye, hogy „ezeknek apjuk, anyjuk, nagypapjuk: mindenük Ady Endre. Még Babits Mihálynak legkevesébé, de neki is”. Az élettől elrugaskodottaknak és az Ady élmények után-verselgetőinek nevezi őket. A Nyugat szerkesztőségétől, pontosabban Osváttól nagy baklövés volt Kemény kritikájának közlése. A Holnapnak és a Nyugatnak a legtermészetesebb szövetségeseeknek kellett volna lenniök. Ehelyett eltávolodtak egymástól. Nem szabad azonban pusztán taktikai hibát látnunk a Nyugatnak ebben a megnyilatkozásában. Nagy elvi ellentét feszült A Holnap és a Nyugat programja (Ady és a Nyugat programja!) között. Osvát egyetértett Kemény bírálatával, csupán Babitsot emelte ki az elutasítottak és megtámadottak közül a kritikához fűzött megjegyzéseiben:

„A hét költő könyvétől e szigorú ítéleteiben sok igazságán túl is figyelemre méltó cikk nem utolsó szavunk. A Babits Mihály nagy tehetsége csodálatos jeleinek felmutatása oly érdeme A Holnapnak, mely említetlenül nem hagyható. Minél komolyabban méltányoljuk bíráló illetékességét, annál inkább sajnáljuk, hogy elkedvetlenedésében a milieu iránt — azok mellett is bizalmatlanul s már sietve haladt el. Szerk.”

³ Uo. 8. l.

⁴ Uo.

⁵ Kemény Simon: A Holnap. Nyugat. 1908. okt. 1. 214–216. l.

⁶ (Rákosi Jenő)-ő: A holnap. Budapesti Hírlap. 1908. dec. 20.

Osvát megjegyzésének rendkívüli érdekessége van azon túl is, hogy egyetért Kemény értetlenkedő bírálatával. Ez az érdekesség Babits fölfedezése, ill. kiemelése a holnaposok közül. Osvát ezzel a Nyugat esztéticizmusát képviselő tábor későbbi szellemi irányítóját fedezi föl Babitsban és jó érzékel vezeti napvilágra. Nem véletlenül, Osvát már a Nyugat megindulása pillanatában arra törekedett, hogy ezt az esztéticizmust képviselő tábort megerősítse. Hiszen a Nyugat táborának oly sokat emlegetett jobb és bal szárnya már a lap megindulása előtt kialakult. A Holnap és a Nyugat közötti ellentétek a radikális-forradalmi és az esztétizáló irányzat közötti ellentétek kivétlődései voltak.

Abban szavát állotta Osvát, hogy Kemény cikke nem utolsó szava volt a Nyugatnak A Holnapról. Ezen kívül még háromszor hallatta szavát a Nyugat a holnaposok harcaiban.⁷ Ez nem sok, ha arra gondolunk, hogy a korabeli sajtó naponta foglalkozott a váradiakkal, akik oly sokszor szorultak volna védelemre a Nyugat részéről. A hallgatás is állásfoglalás volt.

Ignotusnak Juhász Gyulához írott leveléből kiderül, hogy A Nyugat szerkesztősége nem osztozott teljesen Kemény véleményében. Ignotus komolyan aggódott, hogy az ilyen incidensek elveszítik a holnaposokat a Nyugat számára:

„Kedves kollegám, szépen köszönöm a Vajda-cikk visszaküldését: Hogy én Kemény Simon barátom ítéletét nem osztom, azt kegyed láthatta leveleimből, hogy szerkesztő társaim sem osztják, láthatja a csillag-jegyzetből. Am azt hiszem: mindenkinek, aki Magyarországon író, igazi író, érdeke, hogy legyen ebben az országban olyan újság, melyben igazi írók igazi nézeteiket megírhatják, — ha tudnak írni és becsületesen vallják, mintahogy Kemény úr is becsületes. Érdeke még azoknak is, akik iránt jogtalanság vagy akár méltatlanság is történhetik ilyformán. Amely percben akár én, akár társaim érdekeink vagy gusztusaink szerint írhatnánk. Vagy nem engednénk írni, a lapunknak nem volna joga az életre, nem volna értéke, nem különböznék a többitől, s megint csak meg kellene teremteni a magyar irodalmi Szemlét. Nem szólva arról, hogy ugyanúgy elvesztenők az igazi írókat munkatársaink gyanánt (akik azért írnak a Nyugatba, mert nincs egyéb lap, ahová meggyőződésüket megírhatnák), mint ahogy elveszítette a többi lap és legfeljebb pénzzel tud költőket, a kenyerük kényszerűségénél fogva magához láncolni. Elveszítenők csakhamar kegyeteket is, míg így bizonyos vagyok benne, hogy bármily rossz szul esik kegyeteknek a Kemény külön véleménye, nem örülnének, ha a Nyugat megszűnnék. Egyben garanciát vállalhatok: abban, hogy a mi a Nyugatban megjelenik, se nem csalhatatlan, se nem inapellábilis, de szent hite és meggyőződése az írójának, aki azt olyan jól írja meg, ahogy azon időben csak tudja. Viszont becsületes bírálat iránt nem szabad érzékenynek lenni, mert ez avance, a becstelen kritika számára. Elvégre a Nyugat nyitva áll minden becsületesen és jól megírt ellenkező ítélet, vagy polémia számára is; általában a nyitott kapu a kötelessége,

⁷ Tóth Árpád: A Holnap új könyvéről. Nyugat. 1909. máj. 11. 664—666. l. — Ignotus: Hadi készülődések. Nyugat. 1908. dec. 16. 449—454. l. — Fenyő Miksa: Hadi készülődések. Nyugat. 1909. jan. 1. 48—51. l.

hivatása és jogossága, csakis esztétikai cenzurával. Meleg üdvözléssel kegyednek s A Holnap többi emberének igaz tisztelőjük, hívük és társuk Ignotus.⁸

A Nyugat és A Holnap viszonyának nagyon érdekes dokumentuma Balázs Béla levele Babits Mihályhoz. Az ellentét néhány motívumára mutat rá Balázs Béla és arra, hogy mi tartja távol a váradiakat, pontosabban őt a Nyugattól:

„Ma például az kedvetlenített el, hogy el kellett mennem a Nyugat asztalhoz (Bristol Kávéház) és egy órahosszat ülni abban a társaságban, melyben rettenetesen fölöslegesnek érzem magam... Szellemes és érdeklődő derék emberek — mégis semmiről a világon nem tudunk egymással beszélgetni, sőt zavarba hozzuk egymást. Szinte érzem, hogy úgy ülök ott, mint egy otromba kódarab, mely nyomja őket, mégha nem is ütköznek bele. Nem tudnak velem mit csinálni — pedig szívelnek és kedvesek. Az ő áhítat nélküli, igaz komolyság nélküli valójuk ellen vagyok úgy látszik akaratlan és szótlan szemrehányás, másfelől, egy követelés, mely még nem mutatta meg a jogát. — Kínos nekik is százszor inkább énnekem. — Aztán idegen vagyok az ő irodalomcéh-ügyeikben és rettentő nehézkes... És ha velük vagyok mindig úgy érzem magam, mintha az egész mai irodalommal állnék szemben, helyet keresek magamnak... eszembejut a Kávéház és a mandzsettás, elegáns, zsidókönyű irodalom ott. — Az írónak ezt a polgári eleganciáját is gyűlölöm, mely lejáratta, cinikus értelmetlen ironiájával a régi bohém romantikát. Programomba tartozik többek közt majd ez ellen is kiszállni egyszer, ha érezhető lesz szavam. — Az a gyáva, fantázia nélküli bourgeois jómodor, mely művésztlüssá lett, ugyan meglátszik a művészetükön is. — Jó az, ha az ember kívül van a bourgeois társadalmon, különben menthetetlen belepi a szürkesége.”⁹

Juhász Gyula már a Nyugat indulása idején hangoztatta a lappal szembeni főntartásait. Néhány vezetőjét szerette (Hatvanyt, Ignotust, Schöpflint), de pl. Osvát esztétikájával, irodalompolitikai elveivel nem értett egyet. Ha a Nyugatról írt, ennek az ellenszenvének, ha csak egy mellékmondat erejéig is, de hangot adott. Még 1908 elején írta:

Mert, mi tagadás, azért én például nem túlságosan barátkozom egyébként a Nyugattal. Sok keleti vonás vagyon benne, idegent kiszimatoló utánírások, idézetek és szellemidézők, idegen szellemek idézése.¹⁰

Ugyanebben az évben Dutka Ákos kötetének, A föld meg a város-nak a fogadtatásáról ír és ki nem mondva Kemény Simonnal szemben védi meg a költőt; hitet tesz Ady mellett:

„Vagyunk néhányan, szegény és gazdagálmú legények, akik új virágokat nyitunk a magyar ugaron, azon az ugaron, amelyet a mi szomorúan büszke vezérünk, Ady Endre megénekelt. Minket, ártatlan és kevély poé-

⁸ Ignotus levele Juhász Gyulához. 1908. okt. 6. Külényi-hagyaték. I. Szegedi Egyetemi Könyvtár. Kéziratár. Vö. A Holnap születése. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Literaria. 1959. 99. 1.

⁹ Balázs Béla levele Babits Mihályhoz. 1908. nov. 14. Babits—Juhász—Kosztolányi levelezése. Sajtó alá rendezte: Belia György. Bp. 1958. 306—307. 1.

¹⁰ Juhász Gyula: Nyugat. Szabadság. 1908. ápr. 19.

tákat ügyes kalmárok szeretnének kijátszani, de mi, Párizsban, Szegeden és Nagyváradon, mindig valahogy összetartunk, szeretjük, mert ösmerjük egymást és csak egy a vágyunk, minél szebb magyar, új verseket írni. Akár Ady írja, akár Dutka írja, akár én írom, mi megértjük, megbecsüljük, honoráljuk egymást. Hogy mit szól hozzánk a tanári kar, a Newyork-kávéház és a kálomista eklézsia, nekünk nagyon mindegy, mi várunk, mi a magyar és egyéb jövőndőt a magunkénak érezzük, egészen biztosan.”¹¹

Jóval később, 1911-ben még mindig ellenszenvvel nyilatkozik a Nyugatról: „Végre valaki meg meri mondani és írni és éppen a Nyugatban, abban a papiroslevegőjű revűben, hogy kezd nálunk túltengeni az irodalmiság, egyéb kulturális szempontok rovására és egyéb külföldi, főleg német hatások következtében.”¹²

A híres duk-duk ügyben is kipattant a Nyugat és A Holnap — Ady és a Nyugat ellentéte.¹³ Az, hogy a duk-duk teljesen a váradiak ellen szólt volna — tévedés. Ezért volt tragikusan nevetséges Juhász Gyula hadakozása Ady ellen; a cikket Juhász „competensül félre értette.”¹⁴ A duk-duk cikk kétségtelen rossz taktikai lépésnek bizonyult, mert az irodalmi jobboldalnak a baloldal elleni támadásához adott tápot olyan időben, amikor az utóbbi táborban erős szakadások jelei mutatkoztak.¹⁵ Az első duk-duk cikkben szó sincs A Holnapról, csupán Ady emlegeti föl, amikor Juhásznak válaszol.¹⁶ Kétségtelen, hogy Adyt utánczó és lelketlen másolói kínos helyzetbe hozták a konzervatív kritika előtt. De ezek az utánczók nemcsak A Holnap körül írogattak, hanem a Nyugathoz is. Ady egy Hatvanyhoz írott levelében A Holnap iránti utálatáról ír, de mellette ott olvashatjuk, hogy a „Nyugat is már ötödik gimnazistákat engedett magához.”¹⁷ Nos, ez a megjegyzés szerintem sokkal nagyobb fájdalmat takar, mint az első pillanatban kitűnik belőle. Benne van ebben Adynak az a jogos sértettsége, hogy egy kicsit mellőzött volt a Nyugathoz. A Nyugat nem volt igazán az ő tábora, az ő fóruma. Ady is az ellen támadott, amit Balázs Béla is kifogásolt a Nyugat táboránál. Az igazi csapást azokra mérte Ady a duk-dukkal, akik akár a Nyugathoz, akár máshol, belőle élkösdtek.

„Hiba lenne azonban — írja Király István — nem látni meg a duk-duk-affér pozitív magját: a demokratikus forradalmár Adynak megsemmisítő gúnyú kritikáját a burzsoá progresszió tömegektől elszakadt volta, nyegle kozmopolitizmusa s álforradalmisága ellen.”¹⁸ Ilyen értelemben a duk-duk megírása taktikai hiba volt, de tartalma Ady nagy harcának igazát bizonyítja.

¹¹ J. (uhász) gy. (ula): *Dutka Ákos versei*. Szeged és Vidéke. 1908. jún. 27.

¹² J. (uhász) Gy. (ula): *A színház babonája*. Nagyvárad Napló. 1911. máj. 21. Ignotus cikke: *Az irodalmiság ellen*. Nyugat. 1911. máj. 16. 997–998. l.

¹³ Ady Endre: *A Duk-duk-affér*. Új Idők. 1908. nov. 15.

¹⁴ Juhász Gyula: *A Duk-duk-affér után*. Független Magyarország. 1908. nov. 22.

¹⁵ Ilyen értelemben írt Schöpflin is Adynak 1908. dec. 22-én kelt levelében. Ady Endre válogatott levelei. Sajtó alá rendezte: Belia György. Bp. 1956. 235–236. l.

¹⁶ Ady Endre: *A Duk-duk-afférhez. Válasz a Holnapnak*. Független Magyarország. 1908. nov. 26.

¹⁷ Ady levele Hatvanyhoz. 1908. nov. 24–26. Hatvany Lajos: *Ady. I. köt.* Bp. 1959. 191. l.

¹⁸ Ady Endre: *A fekete lobogó*. Szerk. Földessy Gyula és Király István. Bp. 1960. 266. l.

A Holnap II. kötetéről Tóth Árpád írt a Nyugatban.¹⁹ A kritika hangja sokkal megértőbb. Ebbe nem csupán az játszott bele, hogy a hét váradi költő közül három egyetemi társa (Babits Mihály, Balázs Béla, Juhász Gyula) egy meg nagy példaképe (Ady) volt a kritikáirónak, hanem az is, hogy a Nyugat viszonya megváltozott A Holnaphoz. Tóth Árpád Adyt, Babitsot és Juhász Gyulát dicséri meg, de Emődről, Dutkáról, meg Miklós Jutkáról le-sújtó véleménye van. Élettelennek, kigondoltnak tartja verseiket. Tóth Árpád értetlenül áll a társaság előtt: „A Holnap több tagját nagyon szeretem, de A Holnap, mint társaság talán mégsem olyan fontos.” A Nyugat egyéves működése után sem lehetett A Holnap társaságról ilyen lekicsinylően szólni.

Az új irodalom táborán belüli hasadás megszüntetésére és a holnaposok kiengesztelésére a Nyugat szerkesztősége elhatározta, hogy A Holnappal közös matinét rendez Váradon. A Nyugat Lengyel Menyhértet küldte Váradra a közös előadást előkészíteni. Lengyel Váradon a következő szövegű levélben hívta Juhász Gyulát megbeszélésre:

„Igen tisztelt uram.

Nagyon lekötelezne, ha volna szíves értesíteni, hogy — lehetőleg még a dél-előtt folyamán — hol találkozhatnék önnel. A Nyugat egy tervéről van szó, amely biztosan önt is fogja érdekelni.

szept. 18.

Kéri értesítését tisztelettel
Lengyel Menyhért
Rimanóczy szálló”²⁰

A Nagyvárad és a Független Magyarország már szeptember 19-én közölte, hogy Juhász Gyula vállalta a szervezést és Emőd Tamás is segít neki. A matinét 1909. okt. 3-ra tűzték ki. Az előzetes híradások szerint Osvát mondott volna megnyitót, Hatvany fölolvassával, Juhász és Ignotus versekkel, Lengyel Menyhért meg drámarészlettel szerepelt volna. A műsor időközben módosult. Osvát végül is nem szerepelt Váradon, a holnaposok valószínű, hogy még mindig haragudtak rá, a támadás miatt. A matiné napján a Nagyvárad bemutatta olvasóinak a szereplőket. A közös ünnepségről ezeket olvashatjuk a Nagyváradban:

„Ritka irodalmi esemény színhelye volt vasárnap délelőtt a Fekete Sas gyönyörű vigadó terme. A modern irodalmi törekvések leggharcosabb gárdája látogatott el Nagyváradra, hogy személyesen mutassa be legújabb alkotásait. A Nyugat írói csoportjának legnevesebb tagjai szerepeltek az értékes matinén. A nagyváradi intelligencia színe-javából szép számú közönség jelent meg az ünnepen, bár a szereplők egyénisége sokkal nagyobb érdeklődést is megérdemelt volna. Az összegyűlt előkelő közönség azonban becses tanúságot tett arról, hogy Nagyváradon immár sok megértője van az új magyar irodalomnak.

¹⁹ A Holnap II. kötete. 1909. ápr. 9-én jelent meg. Vö. még Tóth Árpád: i. m.

²⁰ Külényi-hagyaték. I.

A vendégek közül Ignotus lépett először az emelvényre. A közönség lelkes ovációban részesítette a kiváló esztétikust, kinek érdekes és szellemes fordulatokban gazdag megnyitó beszédét mai tárcánkban egész terjedelemben közöljük.

A megnyitó után Kaffka Margit lépett ünneplő tapsok között a közönség elé. A mély érzésű poéta asszony néhány finom hangulatú, erőteljes művészettel megírt versét olvasta fel. Ezután Juhász Gyula, a csöndes görög derű és a halk szavú szomorúságok költője tartott előadást a modern irodalmi törekvésekről. Az előadás élénk érdeklődést keltett, s a költőt zajosan megtapsolták.

Az ünnep egyik legértékesebb száma Hatvany Lajos dr. csevegése volt. A nagy képzettségű, széles látókörű író érdekes megfigyeléseket és súlyos igazságokat mondott irodalmi viszonyainkról. A magyar kultúralatlanság okairól és a hirtelen, ős erővel fejlődő modern irodalmi törekvések félreértéséről beszélt. A tartalmas és pompás éllel előadott csevegés nagy hatást keltett s a közönség lelkes tapsai kísérték el az emelvényről az illusztris előadót.

Lengyel Menyhért a magyar drámaírás legszámontartottabb tehetsége olvasta fel ezután új darabjának, a Tajfunnak egy megkapóan érdekes felvonását. A darabot szombaton mutatják be Budapesten. A felolvasott részlet magában is különös érdeklődést keltett s a kitűnő íróat melegen ünnepelte a közönség.

Percekig tartó forró tapsvihár köszöntötte most Ady Endrét, aki elfogódottan jelent meg az ő régi közönsége előtt. Ady Endre ez ideig még mindig valami értékes szép versét tartogatta nagyváradi felolvasásaira. Most is két oly hatalmas költeményét hallottuk, amelyek a költő legnagyobb versei közül valók. Kivált a Hiába hideg a hold című verse keltett nagy hatást...

A magas szintű matiné frappáns befejezéséül Reinitz Béla dr., a zseniális zeneszerző, aki Ady Endre verseit bámulatos finom megérzéssel és erővel zenésítette meg, elénekelte zongorakísérettel a költő három lezsebb dalát.

A közönség zajos ovációval ünnepelte a vendégeket, akik munkájuk legjavát mutatták be Nagyváradon.²¹

A matiné sikere azt bizonyítja, hogy irodalmunknak ez az egy célért küzdő két tábora egy időre egymásra talált. Lengyel Menyhért, a Nyugat szerkesztősi papírján írt köszönő levelet Juhász Gyulának:

„Igen tisztelt uram,
engedje meg, hogy a Nyugat szerkesztőségének megbízásából megköszönjem önnek azt a kedvességet s szeretetreméltóságot, melyben bennünket nagyváradi kirándulásunkon igen érdekes felolvasásával s ottani ügyeink intézésében tanácsadásával támogatni volt szíves. Mindnyáján lekötele-

²¹ A Nyugat matinéja. Irodalmi ünnep Nagyváradon. Nagyvárad. 1909. okt. 5. Ignotus beszéde megjelent Kisértekek c. kötetében is író és közönség címmel. Bp. 1910. 103–108. l.

zettjének érezzük magunkat s örülni fogunk, ha valamiben viszonzolgalatára lehetünk.

Budapest, 1909. okt. 6. Meleg üdvözléssel:

Lengyel Menyhért²²

Osvát nem szerepelt Váradon. A holnaposok, pontosabban Juhász haragja sokáig tartott. Juhász még 1913-ban is ezt a haragot emlegeti: „Osvát Ernő úrral elvi okokból egyszer, rég összekülönböztem. Nem tudom, haragszik-e még rám, én igaz lélekkel mondom: becsültem s ma szintén igen becsülöm őt, ha ez különösképpen nem is imponál neki.”²³ Juhász szelíd, szinte bocsánatkérő hangja itt azzal magyarázható, hogy a szakolcai magányból szeretett volna napvilágra kerülni és éppen verseinek közlését kérte a Nyugattól. Juhász és Osvát ellentéte tehát elvi okokra vezethető vissza. Nem túlzás, ha arra gondolunk, hogy ezek az elvi okok éppen a Nyugat két szárnya közötti harc okai. Juhász bármilyen távol is állott a Nyugattól és annak szerkesztőségétől, a Nyugat balszárnyához tartozott. Ezt a bizonyos ellenzékiséget még a szeretett egyetemi társával Babitscsal szemben is fönntartotta, amikor az a Nyugat vezető embere lett. (Vagy talán Babits is igyekezett távoltartani a veszélyessé váló egykori barátot?)

A Holnap és a Nyugat ellentéte nem személyi félreértéseken, nem szerkesztői baklövéseken alapult. Ellentéteikben a Nyugat későbbi két szárnya harcainak első jeleit kell látnunk.

²² Kisényi-hagyaték I.

²³ Juhász Gyula levele Fenyő Miksához. 1913. febr. 17. Kisényi-hagyaték. II.

JUHÁSZ GYULA ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Ez a dolgozat része a „Móra Ferenc és Juhász Gyula a háború ellen” című tanulmánynak. Mint minden egészről kiszakított rész, ez sem teljes és torzít. A gondolatszálak átszövődése miatt hosszabban tárgyal más összefüggésekben fontosabb kérdéseket, melyek nem feltétlenül kellenek Juhász Gyula megértéséhez és elmaradnak lényegesek, melyek idekiváncsoznának, de a tanulmány más vonatkozásban tárgyalja őket. Ezért, e részletdolgozat a viszonylag szűkre fogott periódus ellenére sem adhat teljes, végleges, lezárt Juhász Gyula portrét. A dolgozathoz jegyzetapparátust nem közlök, mert mind a lírai, mind a prózai idézetek a készülő és hamarosan megjelenő Juhász Gyula műveinek kritikai kiadása anyagából vettem. Ezért csak az idézett művek címeit jelöltem meg. Ezúton is hálás köszönetet mondok Péter László és Ilia Mihály szíves segítségéért, akik önzetlenül rendelkezésemre bocsátották a kritikai kiadás anyagát.

I.

1914—15 tele fordulatot hozott Juhász Gyula békeharcában. Megszűnt a háború szelíd igenlése és a béke óhaja közötti átmeneti ingadozása. Feloldódott szemléletének ellentmondásos kettőssége és Mórához hasonlóan, ő is bátran a béke mellé állt. E jelentős eszmei fordulat újabb, sokat ígérő távlatokat nyitott meg a költő fejlődésében. Verseinek uralkodó érzése: határozott, elszánt békeakarata lett. Ennek a tisztultabb, új érzésnek mintegy alaphangját, nyitányát szólaltatja meg a „Prolog”-ban:

*„Még áll a harc, még áll a vad, kegyetlen,
Bús küzdelem, de lelkünktől már szelíd,
És érezzük, hogy minden győzelemben
Siratni kell hű szívek ezreit,*

*Kik a halálba énekelve mentek
Fiatalon s több nap nem kél nekik.
És legszebb győzelem a drága béke,
A gondolat és érzés tiszta éke.”*

Juhász Gyula Hőferék diadalmas, mámoros, újabb harcokra uszító győzelmi jelentéseivel szemben az igazi győzelmet, — amelyet a népek milliói akarnak — a drága béke győzelmét hirdeti. Már nemcsak tehetetlen, rezignált sóvárgással óhajtja a békét, hanem férfias hangon követeli; és a „fergeteges égre a villámok zenéjével” zengi, hogy „dal és virág az élet, — Szépség és jószág, csak akarni kell”. Igen, akarni. És ebben az elszánt, határozott akarásában már harckészség is van. Ez az elszánt, bátor, merész, követelő hang szólal meg a „Koronázás” c. versében:

*„Király! Tűnő a fény, múlt a pompa,
Hervad a rózsza és elhal a dal.
Halálba tart még a hősök légiója
Es özvegy, árva nép még a magyar.
A legszebb bábort a vért dúsan öntja,
Am igazságot és békét akar!”*

Figyelemre méltó, hogy ezt a verset Juhász Gyula Károly király koronázási ünnepére írta. És miként Arany János annakidején, az ifjú király atyjának, a Walesi bárdokban nem zeng dicsőséget, ő sem ünnepel, hanem bátran kiáltja oda a királynak: a nép igazságot és békét akar. Azonban az igazság és béke megvalósításának konkrét formái még nem tisztázódtak Juhász Gyulában. De illúziói sem voltak. A békét nem deus ex machinaként várta, hanem körütekintő, mindent számbavevő harcoként. A várható nehézségeket, akadályokat, szenvedéseket is felmérte:

*„Az út odáig tüskerózsa-ösvény,
Az út odáig drótsövény, balog,
Az út odáig véres, kusza örvény,
Mely holtak, roncsok árján kavarog.”*

(Csipkerózsa)

Es így is vállalja ezt az utat:

*„O mégis, mégis álmunk odavágyik
S ha lábunk, lelkünk elkopik is addig,
Mi elmegyünk, mind elmegyünk oda!”*

(Csipkerózsa)

* * *

A háború véres öldöklései, mérhetetlen pusztításai az íróink legkülönb-
jeit szembefordítják a háborúval és ennek következtében előbb vagy utóbb
eljutnak a békeharcig. Szinte általános érvényű jelenség ez. De az általánosság
mögött egyedi törekvések tömegei vannak, amelyek színezik, módosítják az
összeképet. És az egyedi utak — különösen abban a helyzetben, ha nem fogja
őket össze vezető, szervező erő — mindig rejtenek magukban eltéréseket,
buktatókat. A szociáldemokrata párt szociálszocialista, opportunistá vezetőse-
nek jóvoltából nálunk sem volt irányító antiimperialista erő. Többek között
ezért olyan sokszínű, széteső, következetlen és ellentmondásos az írók béke-

mozgalma is. Csaknem magukra hagyatva, külön-külön botorkálva, tapogatva keresik az imperialista világégésből kivezető utat és természetesen az eredmény sokféle szándék, sokféle törekvés közös összetevője lesz. Ezért nem elégedhetünk meg az általános következtetés megállapításával, hanem fel kell fednünk az általánost kialakító egyedi utakat is. Ez a megfontolás indokoltá teszi, hogy Juhász Gyulával kapcsolatban is feltegyük a kérdést: milyen összetevői és indítékai voltak a költő háborúellenes békeharcának?

A háború első hónapjaiban a harcok védekező jellege megtéveszti Juhász Gyulát: az imperialista öldöklést átmenetileg igazságos háborúnak véli. De rövid kábulat ez és a harcok menetének, változásának láttán rádöbben tévedéseire. Lengyelországban, Galíciában, Ukrajnában már nincsenek hadicéljai és igyekszik menekülni a háború véres valósága elől: „Távol közel a vérző, ősi föld ég — De nekem már elásták kardomat”. Vagy a zsoldos katonát már így énekelte:

*„Csak harcolok, nem mondják, meg, minek,
Ki tudja, tán az isten hírének?
Hogy több teremjen trágyás földeken
Szívem véréből, ó de nem nekem!”*

(Idegen zsoldos éneke)

Igaz, hogy a háború céltalanságának ilyen értelmezésével még nem juthatott el a háború igazi okainak feltárásáig, de így is a kiábrándulás, szembefordulás jelentős motívuma, indítéka békeakaratainak.

A háború céltalanságának érzését erősítette az is, hogy Juhász Gyula mentve volt a gyűlölködő, faji kiváltságokat hirdető sovinizmustól, és nem volt hajlandó a kultúrfölény és faji különbségek tetszetős leplebe álcázott imperializmus zsoldjába állni. Amikor legnagyobb volt a faji uszítás, Juhász Gyula akkor is a testvériségre gondolt:

*„Harcos katonák is
Fölnéznek az égre
S rágondolnak álmodozva
A testvériségre.”*

(Karácsonyi köszöntés)

Nem érez gyűlölséget az ellenségnek kikiáltott orosz paraszt katonával szemben sem. Meleg együttérzéssel ír Prokopról, a békés, csendes hadifogolyról, mert tudja, hogy őt is, miként a mi fiainkat, akarata ellenére vezették a harcba:

*„A Kárpátokban ellenünk vezették,
Hozzánk a télen így került Prokop
Szakálla kender, szeme tengerkék,
Ő ez a szem. sok szépet álmodott,
Jogról, örömről, lányról, mely övé lesz.
De ember tervez és Atyuska végez.”*

(A muszka)

A kenderszőke szakállú és tengerkék szemű, egyszerű emberi boldogságról álmodó Prokop nem a hivatalosan bemutatott ellenséges katona szándékosan torz képe, hanem gyűlölködésre képtelen, rokonszenves, szelíd, jámbor, békét óhajtó, dolgos ember portréja. Juhász Gyulával ezt a képet, a faji gyűlölet-től mentes, emberi szeretettől áthatott testvériség nagyszerű érzése rajzoltatja. Ez a testvériség gondolata nemcsak a másik oldal katonájának megértését érleli meg, hanem leszereli háborús gyűlöletét, sietteti az imperialista öldökléssel való szembefordulását és erősíti békeakarátát. Ez az érzés a továbbiakban is Juhász Gyula háború ellenes békeharcának jelentős indítéka lesz.

Juhász Gyula apai és anyai ágon tősgyökeres kisiparos családból származott. Ehhez a Kossuth-párti, radikális 48-as gondolkodású réteghez nemcsak vérségi, hanem nagyon szoros eszmei kapcsolatok is fűzik. A háború, a béke kérdésének megítélésében is jelentős szerepe van ennek a sajátos, népi szemléletnek. Sőt, ez az eszmei örökség annyira átítatja egész világnézetét, hogy a költő nem tehet s nem is tesz mást, mint a nép szemével nézi a vandál világégést, és a nép módjára reagál rá. A nyomor, a szenvedés, a könny, a pusztulás: a nép minden háborús keserve, ezért pendít meg benne oly mély húrokat, és ezek a sebek nemcsak fájnak neki, hanem a gyászoló anyákkal, a katonaruhába bújtatott békés apákkal és jobb sorsra érdemes fiatalokkal együtt akarja a békét. Ennek a közös rokonérzésnek a hangja csendül fel a „Szelíd szegedi vers”-ben:

„Az alkonyi Tiszán átszáll merengőn
A takarodó trombita szava,
Mint párját vesztett vadgalamb az erdőn
S túl tornyokon vonul haza... haza.
A falu lelke zúg a trombitában
Szilajon, mélán, árván, elhalón.”

Itt a falu lelkét idézi, amely megelégedve a háborúval, haza... haza vágyik. De ez a népi vágy nemcsak itt csendül fel, hanem ott rezeg a költő minden békeversében, mert világnézetének sarkalatos tétele és békeharcának legfőbb indítéka lett és már szinte ösztönösen bugyog fel lírájában.

Ezzel a népi szemlélettel nagyon sok rokonságot mutat Juhász Gyula békeharcának másik nagy indítéka: a humanizmusa. A béke vágyában a vértől, a rombolástól, az emberi szenvedésektől irtózó humanista is megszólal:

„Ó emberek, bús emberek,
Vert madarak viharban, vészben,
Sírát és sajnál benneteket”. (A vérző temető)

A „Menetszázad” c. versében az indulók dübörgő ritmusára a háború poklába, a temetőbe marsoló katonákról így énekel:

„A vihar viszi őket, jó öreg fiúkat,
A vihar viszi őket, mely szerte a világon
Most ráz dús palotákat, most épít borús odúkat
S az ember, ó az ember, sárgult levél az ágon.”

Ebben az emberföltésben kétségtelen sok van az általános polgári humanizmus jegyeiből. Viszont nem szabad elfelejtenünk, hogy ezt a humanizmust a nép szenvedése intónálja és a nép rajongó szeretete táplálja. Ezért Juhász Gyula — és tegyük hozzá — Móra, mélyen demokratikus tartalmú humanizmusa jóval több, mint az általános, konkrét emberi tartalomtól megfosztott, arisztokratikus vonásokkal telített nagypolgári világfájdalmon tengődő humanizmus.

Az is igaz, hogy Juhász Gyula tiltakozásaiban pacifizmus is van. Azonban, ezt a békeóhajt sem szabad azonosítani a világpolgári, a népek, nemzetek felett lebegő és nép, nemzet érdekével mit sem törődő pacifizmussal. Juhász Gyula háború ellenessége a nép békeakarására támaszkodva Ady háború ellenes harca nyomán fejlődik. És mind Juhász Gyula, mind Móra az imperialista háborúból való kiábrándulás közepette, rádöbben arra az igazságra, hogy a nép érdektelen ebben a világégésben és a dolgozóknak teljesen mindegy, hogy a „Höfer” haditudósító iroda vereségről, vagy győzelemről ad hírt, mert nekik a győzelem is csak „fekete hintó”, mely holta-kon és bénákon görög és csak újabb szívfacsaró gyászt, temérdek szenvedést és mérhetetlen nyomort hoz. Ez a felismerés telíti tartalommal Móra és Juhász Gyula pacifizmusát.

Hangsúlyoznunk kell ezt a különbséget, mert itt van a kulcsa Juhász Gyula és Móra további fejlődése megértésének. Jellemző, hogy azok a polgári írók, akik az általános humanizmus és pacifizmus talajáról tiltakoznak a háború ellen, a háború ellenes tömegakció kibontakozásával párhuzamosan tompították hangjukat. Juhász Gyula és Móra viszont ellenkezőleg a nép radikalizálódásával párhuzamosan erősítik tiltakozásukat. Erdemes elgondolkozni azon, hogy miért van az, hogy pl. Babits háború ellenes hangja 1916-ban a legerőteljesebb, azután egyre veszít lendületéből. Ezt csak személyi okokkal vagy a terror fokozásával nem lehet megmagyarázni. Ha Babits Mihálynak volt egyéni bátorsága a háborús cenzúra dühöngése közepette a „Húsvét előtt” csodálatos szépségű, imponálóan merészhangú versét megírni, akkor ha az egyéb körülmények nem változtak, nyilván folytathatta volna ezt az erőteljes hangot. Azonban éppen 1916 után a tömegek aktivizálódásának következményeként a háború ellenes harcnak olyan vonásai kezdenek jelentkezni, amelyeket Babits már nem tud vállalni. Tehát nem a terror, hanem a nép forradalmi fellépésétől való félelem halkítja le Babits háború ellenes hangját.

* * *

Juhász Gyula háború és béke szemléletébe bekövetkezett fordulat nemcsak tartalmi vonatkozásban és hangvételben hozott újat, hanem a kifejező formai eszközeiben is megindít egy erjedést. Gondosan csiszolt, finom, légies, sokszor melankólikus hangulatot sugárzó impresszionista képeit mind gyakrabban törik át, az új érzést kifejező friss, heves, lendületes fordulatok. Kétségtelen, hogy ezek gyakran megbontják verseinek hangulati egységét is és sajátos kettősséget eredményeznek, mégis, igen jelentősek, mert már bennük van a később beteljesedő költői realizmus lehetősége.

Az induló Juhász Gyula a klasszikus görög líra hagyományain és a XIX. szd. közepén fellépő francia parnasszista költészeten nevelkedett. De

csakhamar szűknek érzi ezt a formakultuszt. Az állandósult forradalmi váltságban vajdó társadalomból sarjadt mondanivalóját nem tudta belesűriteni a merev klasszikus formákba és különösen nem tudta kifejezni a parnasszista költészet szenvtelen, üres, öncélú formajátékával. Költői célja kerül itt ellentmondásba lírai eszközeivel. Maga is érezte ezt a feszítő ellentmondást, ezért igyekezett eszmei törekvéseinek megfelelően új formát találni. És szinte kapóra jött mind világnézetének, mind formakereső vágyának az akkor divatos, újszerű, hódító impresszionizmus.

Az impresszionizmus szabadabb formája, plasztikus képalkotása az öncélú parnasszista költészethez viszonyítva közelebb vihet a valósághoz. Azonban, mint minden művészeti irányzat, az impresszionizmus is, nemcsak bizonyos formai jegyek összessége: hanem látásmód, világnézet is. Filozófiai alapja Bergson, Schelling, Schopenhauer idealista nézetei, akik a racionális logikai megismeréssel szemben az irracionális, titokzatos intuitív megismerést abszolutizálják. Tagadják a világ anyagi egységét és a jelenségek kölcsönös összefüggését, ezért számukra a valóság elszigetelt, áttekinthetetlen részecskékre bomlik szét. Természetesen ez a két mondat nem világítja meg teljesen filozófiai rendszerük lényegét, de elvezet az impresszionizmus jellegzetes vonásaihoz. Az impresszionista szemlélet is tulajdonképpen metafizikus, szubjektív idealista szemlélet: az egységes, összefüggő valóság helyett csak indifferens részeket ismer és az elszigetelt benyomásokra épít. A dolgok valóságos kapcsolatait helyébe intuitíve felfogott vagy beleérzett hangulatok kerülnek.

A fentiekben hangsúlyoztuk az impresszionizmus filozófiai alapját. Azonban az impresszionizmus különböző képviselőinél ez az idealista filozófiai rendszer nem egyenlő erővel hat. Juhász Gyulát sem elsősorban világnézeti célok, hanem a parnasszista költő formai válsága viszi az új formát, eszközöket és kifejezést hozó impresszionizmushoz. De bármennyire színeződik, egyéniesítődik Juhász Gyula impresszionizmusa, a lényege: szubjektív idealista világlátás, metafizikus szemléleti módszere megmarad. Ezért, amikor Juhász Gyulát háború ellenessége, később forradalmi magatartása a valóság átfogóbb megértésére és az összefüggések feltárására készíti, már elégtelennek érzi az impresszionizmus lehetőségeit és ismét új megoldásokat keresve a lírai realizmus módszeréhez jut el. Ezt a folyamatot a háború ellenessége indítja el. Béke-verseinek lendületes sodra mind gyakrabban töri át, az impresszionista, hangulat-költészet apró, finomra csiszolt mozaikjának határait. Lássuk példának az „Új anakreoni dalt”.

A vers tagolása ugyan nem követi az impresszionista költemények hagyományos kétsoros beosztását, de az egymásmellé rakott mozaik gondolat-sorai az impresszionizmus jellegzetes módszere. Azonban az „Új anakreoni dal” alkotó elemeinek minden mozaikszerűsége ellenére sem széteső és nem is az impresszionista költemények sajátos hangulati velejárói tartják össze, hanem mélyebb, az egész költeményen végighúzódo gondolat: a költő életigenlése és békeakarata. Az impresszionista versekben a lírai csúcs is elmosódik. Az Új anakreoni dalban viszont két kulminációs pont is van. Az első — amely a vers új gondolatát is kifejezi: „Nagy dolog a harc, de legszebb virág a béke”, a második — az imává magasztosult életigenlő befejező sorban

van. Ezekbe a lírai csúcspontokba futnak a vers impresszionista jellegű, mozaik-szerű gondolatsorai és a szaggatott, különben prózai hatású sorok, ezek visszfénytől kapnak lírai erőt és ezek mint mágneses karok szorítják és vonják egységbe a különben széthulló verset. Az eszmei tartalom így töri át a hagyományos impresszionista kereteket és így alakítja, változtatja a maga céljainak megfelelően a vers formai eszközeit.

Azonban arra is találunk példát, amikor az impresszionista forma erősebb és gátolja az eszmei tartalom egyértelmű, világos megnyilvánulását. Feltűnően szembetűnő ez a „Magyar falu csöndje” c. versében.

E vers képeire, hasonlataira is az impresszionista módszer jellemző. A költemény tulajdonképpen markáns, erőteljes, önértékű képek egymás mellé rakott sorozatából áll. A „Magyar falu csöndje” egységét, az önértékű képek laza együvértartozását csak a képekből kiszüremlett, elmosódó hangulat biztosítja. Erősen hangulati és díszes-mozaikszerű ez a vers, ahol a hang-súly az aprólékos műgonddal csiszolt festői részleteken van.

De a „Magyar falu csöndje” mégis igényesebb, kifejezőbb a szokványos impresszionista verseknél. Nemcsak egy homályos, elmosódó hangulatot áraszt, hanem a furcsa, komor, csaknem kriptai csönd mögött a háború dermesztő hatását érezzük. Békevers ez anélkül, hogy a költő kimondaná ezt a szót. Hogyan, milyen eszközökkel biztosítja a költeményben Juhász Gyula a impresszionizmustól eltérő mélyebb eszmei hatást? Titka a vers képrendszerében van. A „Magyar falu csöndje” képei az impresszionizmustól eltérően tendenciózusak, tudatosan választottak. Az öreg apák, a temető, a hervadó lányok, a dohogó anyókák, a söntés csöndje komor képeinek felsorakoztatásával meghatározott hangulatot sugall, amelyből hiányzik a falu derűje, az élet, a fiatalság, melyet a háború piócája szívott el. Ami szép, öröm és élet volt a faluban: elvitte az imperialista öldöklés, s ami marad; a pipáló öregek, a gyászoló anyókák, a hervadó lányok, a sötét temetők, csak komor képekre ihlették a költőt.

A „Magyar falu csöndje” azonban nemcsak a tendenciózus képalkotásaival, hanem azok céltudatos csoportosításával is eltér az impresszionista versek szabad asszociációt követő, lazán egymás mellé állított képrendszerétől. A vers hangulatilag egymást kiegészítő és hatásukat elmélyítő ellentétes képpárok sorozatából áll: Egy-egy ilyen képpár tesz ki egy versszakot. És az első versszakban: „Öregapók hosszú pipával — Bólintanak a ház előtt — Az orgonák lila virága — Esőzi be a temetőt — már megadja az egész költemény alaphangulatát, a többi ellentétes képpárral csak általánosabbá, mélyebbé teszi azt.

A vers képei önmagukban is különböznek a jellegzetes impresszionista képektől. Igaz, ezek is önértékűek és felcserélhetők a vers értelmi és hangulati változása nélkül, de erőteljes valóságselemekkel telítettek. Nem ad hoc benyomások, hanem elmélyült valóságsszemlélet szülte megfigyeléseket: „A söntés csöndjén, barna árnyban, — iszik két három nyomorult — S a bakter a vak éjszakában — Kuttyákkal kezd nagy háborút.” Tömör realista képek ezek. Ezért nagy a valóságkifejezési erejük.

Ezek a különbségek eredményezik, hogy „A magyar falu csöndje” a szokványos impresszionista versekhez viszonyítva többet fejez ki a valóság-

ból. De csak annyival többet, amilyen mértékben sikerül az impresszionizmus gátló hatását leküzdeni. Azonban ez a vers lényegében mégis impresszionista és ezért képei megrázó komorsága, a falu sötét, temetői képe bemutatása ellenére sem éri el azt a hatást, amelyet ezidőben más békeverseiben elért. Ebben a versben csak negatívan, az élet derűjének hiányával: impresszionista eszközökkel, hangulattal, elvontan fejezi ki a béke akarátát. Az olvasó csak beleérzi a versbe, csak sejti, hogy a falu dermesztő élettelen temetői csendje a béke után sóvárog. De ezt a költő nem mondja ki, nem is tudja kimondani, mert ebben a felületi jelenségekre szorítkozó, valóságot széttördelő, az elmosódó benyomások határán megálló impresszionista módszer meggátolja. Annak vagyunk itt tanúi, amikor a mondanivaló belekényszerül számára idegen formába és ezért képtelen teljesen megnyilvánulni, áttörni az idegen kereteket és csak sejtetni tudja magát. Kétségtelen válságtünet ez: a költő hagyományos művészi eszközeivel nem tudja kifejezni új mondanivalóját, a tartalom keresi a formát. Azonban átmeneti jellegű ez a válság, hangja erősödésével egyre gyakrabban nyúl a számára új, lírai realizmus formai eszközeihez.

* * *

Juhász Gyula háború ellenessége, népszerűtete, humanizmusa, a testvériség érzése és a háború céltalanságának belátása alapján fejlődik. Kitűnő indulási alap. Mégis azt tapasztaljuk, hogy Juhász Gyula békeharca nem radikalizálódik Mórához hasonlóan. Elkerülhetetlen a kérdés: mi ennek az oka? Juhász Gyula betegségében kézenfekvőnek ígérkezik a magyarázat. Kétségtelen, hogy az állandóan gyötrő, kínzó fájdalmakat okozó idegbaja — különösen 1917-ben — csaknem lehetetlenné teszi, hogy dolgozzon. Verseinek száma is rohamosan csökken. Még háború előtt évente átlagosan 50—60 verset írt, addig 1914-ben 29-et, 1915-ben 26-ot, 1916-ban 22-öt és 1917-ben csak 3-at. Természetesen a vers nem statisztikai adat, de itt a rideg számok puszta felsorolása is bizonyít. Azonban a feltett kérdésre a betegséggel önmagával nem adhatunk megnyugtató választ. Erre a költészete is figyelmeztet. Béke-versei mellett ott találjuk azokat a költeményeket is, amelyek némileg ellentétes hangulatúak és egy másik Juhász Gyulát sejtetnek. Nem a háború első hónapjainak, honvédelem és a békeakarát ellentmondása ez, hanem egy új, a harcot akaró és egy fáradt, rezignált, a küzdelemtől elvonuló, lemondó ember kettősségének vajúdása:

*„Már késő minden, újfent vár a néma,
Komoly magány, hol szívem, nagybeteg,
Úgy néz az égre, mint távol határra,
Hol társaim a vándor fellegek.
Kék csönd, te légy már harcaimnak ára,
Hol a galamb és az öröm lebeg.
Milyen nagy és mély a világ ha némán
És messziről az idegenre néz rám...”*

Vannak pillanatai, amikor e sanyargó, borongó hangulat, a reménytelenség érzése elhatalmasodik rajta és e egyéni érzését túlfeszítve önmagából

kivetíti fajára, nemzetére. Saját fájdalmát, nemzete fájdalmának fogja fel: magányosságát népe magányosságának véli: a „Pannónia” c. versében mintha felfokozódva Vörösmarty és Kölcsey távolkeletről ideszakadt testvértelen nép motívuma térne vissza:

„Aquinkum alján áll egy néma szittya
S a ködbe néz, távol kelet felé,
Hol ősi boldog bölcsőjét gyánítja.
Avar⁺ kavár szemébe tél szele.”

De mint Kölcsey és Vörösmarty, Juhász Gyula sem valami örök magyarodó, érzelgős, divatos pesszimizmusról vall. Nemzeti magányosságunk érzésének nagyon is konkrét okai vannak nála is. Az imperialista háború véres öldöklése, a nemzetek, népek felborult testvérisége, a kapitalizmus elszabadult vad, farkastörvénye szülte ezt az érzést:

„Most római a szó, a rend, a tábor,
Most erre jár a győző imperátor,
Acélt és búzát küld neki a táj.”

(Pannónia)

Az öldökléstől az imperializmus kegyetlen, véres valóságától akar menekülni a költő:

„Arva szittya szíve visszafáj
S míg légiók újjongnak győzedelmet
Ő álmodón néz távol napkeletnek.”

(Pannónia)

Nem érzelgős menekülés, könnyelmű lemondás, vagy a kényelmes út keresése, a harcok elől kitérni akarás, hanem a kor nagy feladatait mélyen átérző, szívvel lélekkel küzdeni akaró magányos harcos meg-megtorpanása:

„Én mindig, mindig árokmályén éltem
S fázott a lelkem s vívott agyam,
S magam küzdöttem én mindig, magam!”

(Csöndes panasz)

Honnan a magányosság e felfokozott érzése? Vitathatatlan, hogy betegsége is növeli benne a társadalmi elszigeteltség tudatát. Azonban Juhász Gyula magányosság-érzés-komplexumában nem általában az ember egyedüliségén, hanem a küzdő elszigeteltségén, társtalanságán van a hangsúly. Ezért csak betegséggel nem lehet magyarázni. „Magam küzdöttem én mindig, magam!” Nyilvánvaló, hogy itt is sokkal inkább arról az összefüggésről van szó, amelyet Révai József Kölcsey és Ady átmeneti pesszimizmusával kapcsolatban oly találóan megvilágított. Juhász Gyula kétségbeesik a háború kilátástalanságán: úgy érzi magát, mint az égő erdő közepette a szárnyaszegett madár. De ez a keserű érzés akkor torzul igazán fájdalommá benne, amikor jalkiáltásának visszhangtalanságát látja. Reménytelen, rezignált pillanataiban úgy véli, hogy

a véres öldökléssel szemben hiába éneklí az élet igazát, hiába küzd a szenny-nyes áradattal, kicsiny lélekvesztője csak egy szalmaszál, amelyen akadálytalanul átgördül az imperialista háború hatalmas, könyörtelen hengere. Küzd a háború ellen, harca kilátástalanságán azonban elkeseredik. Juhász Gyula, de a magyar antiimperialista mozgalom tragédiája is, hogy küzdelmük nem támaszkodhatott egy szervezett erőre és ezért nem kapcsolódhatott közvetlenül a nép, irányítás hijjával ösztönös, de potenciájában hatalmas erőt képviselő békeharcához. A háború ellenes erők e szétforgácsolttsága az alapvető oka Juhász Gyula elszigeteltségének is. Tehát nemcsak a passzív szemlélődés, a rezignált visszavonulás, lemondó kiábrándultság, hanem mindenekelőtt a rendületlenül küzdeni akaró, de társtalanul álló harcos olykor-olykor kétségbeesítő, nyomasztó elszigeteltsége okozza a költőben a magányosság fájdalmas tudatát.

* * *

1917 után Juhász Gyula fejlődése lényegében Mórához hasonló, de attól mégis számos vonatkozásban eltérő utat tett meg. Móra együtt fejlődött az orosz forradalommal, hangja egyre radikalizálódott és ő maga nemcsak érzelmileg, hanem eszmeileg is mind közelebb került a forradalomhoz, a revolúciót szervező osztályokhoz. Juhász Gyula is megteszi ezt az utat, de fejlődése nem ilyen egyenletes, — hanem ellentmondásosabb. 1917: a költő életének mélypontja. Végzetes betegsége csaknem legyőzi. Egzisztenciális bizonytalansága még súlyosbítja a helyzetét. De nemcsak az ember, hanem válságban van a művész is — különben is a kettő elválaszthatatlan. Egész évben alig ír néhány verset. Ezek is borongó, pesszimista életérzést, sajátos világfájdalmat szóltatnak meg. Az előző évek erőteljes háború ellenes hangja is lehalkult. Mintha utat vesztett volna: elfordult az élet, a háború, a béke, a társadalom megújódásának nagy kérdéseitől és önmagát, érzéseinek leszűkült, pesszimista halálvágy-képeit szemléli. Az élet zajos, küzdelmes porondjáról menekülni akar: feledni mindent, világot és háborút. Az álmok szigetére igyekszik, hol az idő örök csendje áll és bizton ügyel rá a szép mesevár. De az álmok szigete és a mesevár is csak beteg idegzetének irreális, nosztalgikus képei. Mintha ő is tudná! De mégis búcsúzik. Szeretne szépen elköszönni, azonban tétován nyúl a lanthoz, bizonytalanul keresi a szavakat: „Mit is daloljak én szegény beteg, — Mit is dadogjak nektek emberek?” Úgy érzi, hogy csak dadogni és sírni tud. Ilyennek festi magát az „Önarckép 1918.” című versében is. Csendes megadással a halált keresi:

*„Régi társak, álmok. Tán a semmi,
Akkor is jobb százszor arra lenni,
Mint lármás vásárodon valóság.
Áldott semmi, hol nem fáj az agy már,
Hol örökké ünnepel a naptár
S vesztég alszanak a homokórák.”*

Nem csoda, ha ilyen válságos helyzetben, élete mélypontján nem tudott Mórához hasonló hévvel és frissességgel reagálni az oroszországi forradalom eseményeire. Azonban e sorsdöntő napok felette sem múltak el nyomtalanul.

A történelem sodra őt is magával ragadta. Élete mélypontján tragikus élet-érzését, pesszimizmusát, lemondó halálvágyát nemcsak a neuraszténias élet-érzése, súlyos idegbaja, betegsége és egzisztenciális bizonytalansága fokozta, hanem a társtalansága, a küzdeni akaró ember reménytelen magára maradása is. Az érzékeny Juhász Gyulára ez az egyedüllét, meddőnek vélt harc szinte elviselhetetlen volt. S ez a nyomasztó érzése oldódik a forradalmak fényénél. Újra célra talál és értelme lesz a küzdelemnek. Az erők is sokasodnak, akikben társakra lel a költő. Ezért idegbajából és tragikus világ-szemléletéből, lemondó halálvágyából egyszerre gyógyul. Ehhez a gyógyuláshoz, melyhez a fő dózist a társadalmi harcok megélénkülései adják, az ideg-orvos csak statisztál.

1918 első hónapjai hozzák a lassú gyógyulás első napjait. Ettől kezdve újra mind többet lát meg a világból, és újra, egyre határozottabban veti fel az élet lényeges kérdéseit. Felfigyel az Októberi Forradalomra is. Érti, hogy az a társadalomban világtörténelmi jelentőségű fordulatot hozott. A „Jövendő” c. cikkében is ezt a fordulatot hangsúlyozza: „A tűzzel játszottak, amely a népek lelke mélyén égett, vulkánokon táncoltak és egyszerre csak, egy márciusi napon föllobogott Keleten nyíltan a régi világot megemésztő tűz és kiárasztotta az ódon romokat a pusztító, az új világot megtermékenyítő láváját a forradalmi vulkán és ettől a naptól fogva új fejezet kezdődött nem csupán e gyalázatos háború, de az emberi haladás dicsőséges történetében is!”

A történelem törvényszerűen előre megy és ez ellen hiába hadakoznak a régi rend makacs hívei, megállítani nem tudják: „A régi rend velejében romlott, gerincében rothadt világ félkékalmárjai, martalócai és zsoldosai a vér és a vas lassan, de biztosan levitézlő emberei most ebben az új világ-vajúadásban is azon mesterkednek, jobban mondva: azon kontárkodnak, hogy a sok bába között valahogyan elveszen a gyermek, de a kérlelhetetlen és a ki nem kerülhető anaké, hogy a görögök mondták, fátum, ahogy a rómaiak nevezték, sors, ahogyan a keresztények hívják a törvény, ahogy a tudományos megismerés tanítja, be fog telni, mivel egy új kor, egy új morál, egy új világ számára az idők teljessége elérkezett.” (Jövendő)

Igen, az új világ számára az idő teljessége elérkezett és „boldog leszen az, aki új Simeonja volt az Ember igazi győzelmének” írja Juhász Gyula csaknem vallásos áhítattal ugyancsak a „jövendő”-ben. Szívvel, egész bensőjével ehhez az Ember igazi győzelmét hozó forradalomhoz akar csatlakozni, Néhány hónap és milyen meglepő változás! Az előbb még az életről, a harorról, mindenről lemondott, csak az elmúlás után áhító költő, most maga is az új élet Simeonja akar lenni. És hamarosan az is lesz.

Az új élet ígérete őt is megejtí. Lelkesen vállalja a forradalmat, sőt maga is aktív résztvevője lesz. 1918 elején mégis mintha viszolyogna tőle. Az Októberi Forradalom első híreit vegyes érzésekkel fogadja. Igaz, élete mély, válságos pontján kapja a forradalom híreit és ellentmondó értesüléseiből nem tudja pontosan rekonstruálni az oroszországi eseményeket. Vizsgálását mégsem tudhatjuk be teljesen tájékozatlanságának, mert bár hiányos és torz a kép, amelyet a forradalomról alkotott, annak lényegét mégis az első napoktól fogva jól látja. Kezdeti idegenkedése a forradalom módszerének szolt. Igaz, egyetértett a régi rendszer felszámolásával, rokonszenvvel

vállalta a forradalom céljait, de visszariadt a forradalmi harctól, az osztály-erők nyílt, véres következetes összeütközésétől. Ez az ellentmondásos kettősség csendül ki „Ma egy éve” c. cikkéből is: „Oroszország sorsa iskolai történelmi példája annak, hogyan sodorhat romlásba egy világhatalmi nagyságú birodalmat az idő szavát meg nem értő uralkodó osztályok makacssága. A Mirabeaukat, Robespierreket, de a Marat-kat; és Saint Justöket egyaránt a szűklátókörű, hatalmukat féltő és kiváltságaikat nem engedő XVI. Lajosok hozzák napvilágra, ha ezek a XVI. Lajosok egyébként nem is rossz emberek.”

Ebben a koncepcióban a forradalom nem a társadalmi haladás szükség-szerű hajtóereje, hanem egy szűklátókörű, balga politika végzetes eredménye. A Mirabeaukat, Robespierreket, Marat-kat: a forradalmárokat, a gőgös, kicsinyes, korlátolt XVI. Lajosok hozzák napvilágra. És ha megfordítjuk a tételt: ha nincsenek XVI. Lajosok, akkor nincsenek Robespierrek és ha nincs buta, korlátolt politika, nincs forradalom. Vagyis Juhász Gyula ekkor, 1918 elején még elkerülhetőnek véli a forradalmat.

Kispolgári intellektuális félelem van ebben az állásfoglalásban. Azonban Juhász Gyula még ekkor sem következetesen forradalomellenes. Kétségtelen megretten a vértől, az áldozatoktól, de a haladás érdekében mégis vállalja a forradalmat. Sőt lelkesen vállalja, ha az a forradalom vértelen és simán gördül előre a megvalósulás útján. Nem véletlen, hogy 1848. március 15 ekkor magasztosult bensőjében fenséges ünneppé. Az évfordulóra emlékezve így ír: „A magyar demokrácia legszebb ünnepe virradt ma ránk, az ifjúság és szabadság, a tavaszi lelkesedés napja: március idusa. Véres háborúk és véres forradalmak évadján jólesik emlékeznünk az egyetlen szép, mert vértelen forradalom nemzeti ünnepére. Mint egy gyönyörű álom, amely a kikelet és a fiatalság tiszta mámorából fakadt: úgy tűnik ma nekünk ez a régi, dalzaporos tavaszi nap.”

Ebben az írásban Juhász Gyula nem az 1848-as polgári forradalom számára kétségtelenül elfogadható célkitűzését fordítja szembe a proletárforradalommal, hanem a vértelen revolútiót emeli piedesztálra és állítja szembe — jellemzően a pusztító háborúval egyenrangúnak vélt — véres forradalommal. Az Októberi Forradalomtól sem azért idegenkedik, mert az proletárjellegű és nem tudja vállalni a polgári rend keretein túlmutató céljait, hanem azért, mert az radikális és a rákényszerített forradalmi harcot következetesen, még vér és áldozatok árán is végigviszi. Állásfoglalásának ellentmondásosságát tehát nem a forradalmak számára elfogadhatatlan, vagy nem elfogadható jellegei, osztálytartalmi fokozzák, hanem azok módszerei és megvalósulásai, körülményei. Fontos ezt Juhász Gyulával kapcsolatban hangsúlyozni, mert bár változik szemlélete, később a Tanácsköztársaság idején való magatartásának ez lényeges meghatározó eleme lesz.

Látszólag ugyanaz a humanista Juhász Gyula visolyog itt a forradalmi harc keménységétől, aki szembeszegül az értelmetlen imperialista öldökléssel. Csakhogy a humanista költő háborúellenes hangjával a néptömegek békeakarátát szólaltatta meg és most a forradalomtól való félelmében elmaradt ettől a népi bázistól, és érzélgős intellektuális, lényegében kispolgári álláspontra csúszik vissza. Tehát ez az állásfoglalás nem előrelépés, nem is meg-

rekedés, hanem visszalépés és nem véletlenül a költő válságos idejével esik egybe.

Tipikusan kispolgári elképzeléseket tükröz a forradalmi út helyett a reformok keresése is. Az embert, szellemet nyomorító imperialista rendszert kimondhatatlanul gyűlöli, egész bensője újért, változásokért kiált, de forradalmi úttól még idegenkedik, ezért valami harmadik, közbülső megoldást: a reformok útját vállalja. „A *lelkület*” c. cikkében éppen a forradalmak megelőzésére sürgeti a reformokat: „A tisztos és kevésbé tisztos konzervativizmus régi mozsárágyúival vonulnak föl az új korszak diadalmas vívmányai ellen és nem tudják, mivel hogy nem akarják megérteni, hogy az általuk annyira rettegett bolsevikizmust, a valóban minden háborúnál pusztítóbb világforradalmat éppen olyan méltányos és megértő reformokkal lehet igazán megelőzni, mint amilyen az új választójogi reform, amely a 48-as demokrácia szellemében fogant.”

Méltányos reformokat sürget, mert meg van győződve arról, hogy a lövészárkok sokat szenvedett szürke fiai rászolgáltak egy szabadabb életre. Ő maga is vallja és vállalja ezeknek az elgyötört embereknek az igazságát. De látja, hogy a mi XVI. Lajosaink még korlátozottabbak, még merevebben elzárkóznak a haladás legkisebb gondolatától is, mint ama gyászos hírű gyorsan levitézlett király. Juhász Gyula az előbb említett cikkben felháborodással ír valami Krolap nevű úrról, aki: „... azt az aggodalmát volt bátor kifejezésre juttatni, hogy a jogkiterjesztéssel bizony így, úgy baj lehet, azzal jó lesz csínján bánni, mert nem tudni, hogy a frontról milyen lelkületet hoznak haza visszatérő katonáink.” Igen, a krolapok félnek a hazatérő katonáktól. A továbbiakban Juhász Gyula keserű gúnnyal jegyzi meg: „Bizony különös és bizony szomorú ez az új bizalmatlansági szavazat harcosainkkal szemben, ez szűkkeblűség az ő vért és életet áldozó nagylelkűségük ellenében. Ők nem kérdezték meg Krolaptól és társaitól, hogy érdemes-e értük szenvedniök, tűzbe menniök, halálba indulniök.”

De több mint valószínű, hogyha hazatérnek az értelmetlen harcból a katonaruhába bújtatott munkások és parasztok, azt sem fogják megkérdezni a krolapoktól, hogy kegyeskednek-e emberhez méltó jogokat biztosítani, hanem önmaguk is készek lesznek arra, hogy megszerezzék azokat. A két pólus, a lövészárkok emberei és a krolapok között kibékíthetetlen ellentétek feszítenek. Juhász Gyula egyelőre még köztük őrlődik. Rokonszenve: a munkásoké, a parasztoké. Velük, nekik szeretné biztosítani az új életet, de fél harcuk keménységétől s a várható pusztulásoktól, ezért a gyűlölt krolapoktól megértő reformokat sürget: „A történelemben vannak látszó, de mégis szilárd érc törvényeknek engedelmeskedő fatalitás uralkodik és kormányoz s a magas politikának tulajdonképpen az lenne a legfőbb és legszebb — egyetlen méltó — feladata, hogy e végzetszerűség horoszkópját fölállítva és e törvényszerűség logikáját kitanulva, szinte előbbre vigye bölcsen és vigyázva a tömeget a fejlődésnek és mintegy megkorrigálva a szerencsét, haladással alkítsa azt, ami revolúciónak indult.”

Az Októberi Forradalommal a történelem így tette fel a kérdést a világ népeinek: forradalom, vagy ellenforradalom? És az osztályerők ennek megfelelően polarizálódtak, ezért a társadalmi harcokat nem lehetett más irányba

terelni. Juhász Gyula viszont így tette fel a kérdést: revolúció, vagy reform? Es egy kicsit Don Quijote ízü harccal a revolúciót korrigáló, leszerelő, vagy keretek közé szorító, a forradalom és ellenforradalom között harmadik utat kereső okos reformokat sürget. A reformokat természetesen nem szabad negligálni, mert vannak a társadalmi fejlődésnek olyan fázisai, amikor a haladást csak reformok útján lehet biztosítani. De a történelmi fordulók — melyek gyökeres változásokat követelnek — félretolják a reformokat és forradalmakat igényelnek. Ilyen helyzetekben a reformok hangoztatása, a revolúció leszerelésének az óhaja, és függetlenül a szubjektív szándéktól, objektíve a haladás kerékkötését jelenti. Erre a társadalmi harcokban egyre jobban részt vevő Juhász Gyula is rájön és reformista törekvéseitől fokozatosan közeledik a forradalom vállalásához.

Ennek az útnak a megtételéhez azonban Juhász Gyulának kettős akadályt kell leküzdenie: egyik a forradalmi erőkkel szembeni bizalmatlansága, másik az úgynevezett középosztályba vetett illúzióinak lerombolása.

A forradalmi erőkkel szembeni bizalmatlansága a revolúció eredményeinak szkeptikus fogadásában konkrétizálódik. A reformok útján előkészített új világra számára varázslatos képeit el tudja képzelni. De mit hoz a forradalom? Ez a kétely még gyötri, marcangolja: „Magyarország nagy betegágyán vér és kínok között most születik a jövő... Hogy milyen lesz ez a legfrissebb alakulás, honnan és hogyan vergődnek össze vezetői, mi lesz a tartalma és formája, milyen új jelszavak és új álmok, milyen új igazságok és hazugságok rengetik és ringatják gályáját és a jövődönék miféle vizein, mifajta célok felé halad, erre e pillanatban még csupán csak bizonytalan jóslatokkal felelhetnénk.” (*Középosztály*)

A forradalom várható eredményeinek e szkeptikus szemléletében több van a humanista ember vértől, a következetes harc keménységétől való viszáriadásánál. E több pedig, az amúgy is labilis középosztály jövőjének féltése. A középosztály Juhász Gyula szóhasználatában nem gazdasági ismérvekkel meghatározható osztálykategóriát, hanem elsősorban a szellemi munkások: értelmiségiek társadalmi csoportját jelenti. Egyelőre még sok illúzióval szemléli ezt a réteget. Önálló, nemzetfenntartó erőnek, a kultúra letéteményeseinek és a megújódott Magyarország tartópilléreinek véli őket. Ezt az osztályt félti a régi rendtől. Hiszen az imperializmus polipkarjai éppen úgy átfonják ezt a réteget is, mint a munkásosztályt, vagy a parasztságot. Ezt látva, a „*Középosztály*” c. cikkében keserűen jajdul fel: „Magyar középosztály, ha sokáig így megy, szomorúságos és nyomorúságos anakronizmus lesz belőled, holott egy új ezredév jövődjének és reménységének indultál! Kik csinálják a magyar kultúrát, kik teremtik, kik gyarapítják, kik értik és érzik, kik tartják fenn, kik fogadják be? A magyar középosztály.” És nosztalgikusan folytatja: „...ez a gerinc és ez az idegrendszer kezd aggasztóan beteg lenni, kezd kimerülni és halálra fáradni a mindenneknek való kiszolgáltatottság mindennél rettenetesebb társadalmi, politikai, erkölcsi és szellemi malomköveinek őrlő terhe alatt!”

Juhász Gyulának e középosztályféltése és illúzórikus szemlélete a középosztály vélt kulturális jelentőségének szólt. A költő a nemzet életében külön jelentőséget: nemzetfenntartó szerepet tulajdonított a kultúrának: „...egy

nemzetnek, ha számítani akar a világon, létezni és élni, elsősorban a kultúráját kell fönntartani és fejlesztenie." A kultúra jelentőségének ez elvont túlbecsüléséből és a középosztály kultúrális szerepének eltúlzásából szükségszerűen következik a középosztály társadalmi szerepének felfokozása. Juhász Gyula ezzel a kétszeres túlzással a nemzet jelenét és jövőjét a középosztályhoz kapcsolja és ekkor ezért azonosul nála a kultúra féltése a nemzetféltéssel és a nemzetféltés a középosztály-féltéssel. Ez a torz szemlélet táplálja a középosztály iránti illúzióját és nosztalgiáját.

Egy év múlva, amikor Alsótanyán a kultúrára éhes, de a tudástól mesterségesen elzárt parasztságban és a Szegedi Munkásotthon Könyvtárában és a kultúrrendezvényein az olajos-zubbonyos, kérges tenyerű munkásokban a kultúra igazi befogadóit és várományosait megismerte, kigyógyult ebből az illúzióból. De egyelőre még a középosztályt a munkásosztálytól is félti: „A francia forradalom a születési arisztokráciát igyekezett a gillotin kése alá tartani vérkeresztségre. Egy sajátságos demagógia ma a szellemi arisztokráciával szeretne így elbánni, persze csak in effigie. A másikért is kár volt, hogy Andre Chénier és Camille Demoulins haláláról ne is beszéljünk, de ha a magyar középosztályon megcsúszna a barbár harakiri, ha ezt a kultúrhortozó és nemzetfönntartó elemet végezetül mégis ebek harmincadjára juttatná a magyar fatalizmus sansculottizmus, akkor igazán csakugyan a gerinc roppanna össze és az idegrendszer bomlana meg, akkor valósággal megölnék a magyar lelket és a magyar jövőt.”

Nem kétséges, hogy Juhász Gyulát erős érzelmi szálak kötik a középosztályhoz. Azonban ez a kapcsolat nemcsak érzelmi, hanem eszmei, világnézeti is. A középosztály a kapitalizmusban nagyon labilis társadalmi réteg volt. Gúzsbaköti a nagytőke és az imperializmus cápatörvénye következtében egyedei fölött, mint nyomasztó lidérc állandóan ott lebeg a deklasszáció veszélye. Ezért nagytőkeellenesek. De remegnek, félnek a proletárjövőtől is, mert attól meg a kistermelő egzisztenciájukat, apró üzletecskéiket és a deklasszáció folyamata ellenére is meglevő kapitalista perspektívájukat féltik. Így a társadalmi erők harcában egyik vezető osztályhoz sem tudnak határozottan odaállni, hanem a két pólus között ingadoznak és egy közbülső, harmadik, számukra elfogadható megoldást keresnek. Lényegében ez az álláspont fejeződik ki Juhász Gyula forradalomtól való idegenkedésében is. A humanista tiltakozik a vér ellen, a kispolgár a forradalom ellen. Azonban a régi renddel is elégedetlen és egy megreformált új világot akar, de okosan irányított, a revolúciót elhárító reformokkal. A forradalomtól való féltelme és a reformok keresése tehát egyazon tőről rügyeznek, közös világnézet, ingadozó kispolgári szemlélet termékei. De tévedés ne essék: nem arról van szó, hogy a különös tehetségekkel megáldott költőt és a rendkívüli műveltségű embert a szűklátókörű sarki szatócs színvonalára süllyesztjük, hanem arról, hogy Juhász Gyula, a gondolkodó, a művész, az elméleti és művészi megoldásaiban egyelőre még nem tudott felülkerekedni azokon az ideológiai, végső soron osztálykorlátokon, amelyeken belül a szatócs is a maga üzleti, gyakorlati tevékenységével mozog.

A középosztály a kapitalizmusban nem történelmet formáló osztály, ezért ideológiája sem lehet társadalmat átalakító, előremutató ideológia. Maga az élet bizonyítja ezt: elzúg a kispolgári álmodozók mellett és félretolja a közbülső megoldás, a harmadik út keresőit. Aki tud olvasni a jelenségek-ből és látó szemekkel néz végig a világban, mindezt maga is tapasztalhatja. Márpedig Juhász Gyula tudott olvasni és csakhamar tapasztalta is, hogy a forradalmat sürgető élet könyörtelenül feszegeti reform-koncepcióit. Nehéz iskola volt ez. Nem könnyű mélyen beidegződött, hagyományoktól átitatott, igaznak hitt és meggyőződésnek vallott világszemléletet korrigálni. De Juhász Gyulának volt tehetsége az élettel együtthaladni és volt bátorsága az avult, a valóság követelményeinek ellentmondó elveit feladni és újakat befogadni. Az 1918 elején még reformokat sürgető költő ezért tudott már 1918 közepén forradalmi hangot megütni és néhány hónap múlva a forradalom szervezője és dalnoka lenni.

A reformert a forradalmártól szinte átléphetetlen szakadék választja el. Juhász Gyula mégis átküzdi magát ezen a szakadékon. Nehéz, küzdelmes, átmeneti belső konfliktusokat okozó út volt ez. De mégis viszonylag gyorsan megtette. Az ütemet a történelem diktálta és fejlődését különösen két tényező segítette elő: a magyarországi forradalmi válság kialakulása és az oroszországi forradalom győzelme. Igaz, az utóbbi első híreit viszolyogva fogadja, de néhány hónap elteltével az események hatására megváltozik a véleménye. Mórához hasonlóan először őt is az Októberi Forradalom „Béke-dekrétuma” ígérte meg. A háború ellen küzdő Juhász Gyula egyszerre szövetségest talált és békeharca reális alapokra helyeződött. A forradalom egyszerre közelebbhozta a tegnap még láthatatlant. Ezért a *Siegfried kardja* c. cikkében, miközben sanyarúan ír a lassanként mindent megemészthető háborúról, a forradalom híreit hallva örömmel kiált fel: „Keleten diadalmaskodni látszó vetélytársa támadt: a forradalom. Új hősök születtek, új harcosok támadtak, akik lelkük és elméjük fegyvereit éppen a háború ellen fordították.”

A lelkük és elméjük fegyverét háború ellen fordító új hősök: a bolsevikok. Juhász Gyula rokonszenve: az övék. Jellemző, Magyarország, Németország és a világ imperialista kormányaival ellentétben őket tartja Oroszország hivatott vezetőinek. Az „*Ausztria*” c. cikkében ezért sürgeti a bolsevizmus elismerését és a forradalmi Oroszországgal való tárgyalásokat: „És ha a bolsevizmust százszor és ezerszer elítéli, lenézi, gyűlöli vagy félti is a hivatalos és hívatlan Németország, most a bolsevizmust kell elismernie és pártfogolnia Oroszországban és ezzel a bolsevizmussal kell tárgyalnia a békekonferencián.”

Juhász Gyula a forradalom menetét kezdetben nem tudta olyan gyorsan követni, mint Móra Ferenc. Az első napokban lemaradt az események mögött. Kezdeti tájékozatlanságára jellemző, hogy még 1918 márciusában is együtt emlegeti Kerenszkijt és Lenint, Csernint és Trockijt. *Siegfried kardja* című cikkében írja: „... a győzelmes hadvezérek és hadseregek listája mellé egészen másfajta hírességek neve került. Kerenszkij és Lenin, Czernin és Trockij jutottak a közérdeklődés világszínpadára. A történelem nagy ostábla mezején leomlottak a bástyák, kiállottak a sorból a vezérek és lovasok, és fölvonultak a parasztok és a futárok, a béke hírnökei.”

Itt még az imperialista háború továbbfolytatására uszító burzsoá politikus Kerenszkijt, és a hírhedt Habsburgok grófi külügyminiszterét, Czernint az igazi békét előkészítő Lenin mellé állítja. Még egyaránt a béke hírnökeinek tartja őket. De néhány hónap múlva már Juhász Gyula előtt is oszlik a köd és a dolgok lényege neki is megviláglik. Ezzel párhuzamosan széthullik egymás mellé sehogysem illő névcsoakra is. Szenvedélyektől fűtött, ugyanakkor alaposan elemző gondolkodásra valló „*Kis Napoleonok*” c. írásában már Kerenszkij és Lenin szembekerülnek egymással. Leninnel, a béke igazi képviselőjével ellentétben Kerenszkijt, a kis Napoleont, már ilyennek látja: „Minden oroszok kis Napoleonja óhajtott lenni, tűzzel, vassal boldogítani Dosztojevszkij népét, ha muszáj, a nép ellenére is... a forradalmat a liberalizmussal, a szabadságot az imperializmussal, a radikalizmust a háborúval óhajtotta egye-síteni. *Definit in piscem*: halban végződnek így a szép nő, a százszor szebb égi szabadság, a revolúció pedig egy kis koronában, természetesen a Ke-renszkij fején.”

Kitűnő megfigyelés. De bármilyen parvenű is Kerenszkij, ezek a kerenszkijek nincsenek magukban, mert őket a történelem és egy meghatározott társadalmi osztály termeli ki. Ezért törekvéseikben, nemcsak egyéni, hanem osztálycélokat is követnek. Amikor Kerenszkij a forradalmat liberalizmus-sal, a szabadságot imperializmussal, a radikalizmust háborúval óhajtotta egye-síteni, akkor tulajdonképpen a februári forradalomban hatalomra került polgárság természetes céljait kísérelte meg valóra váltani. Kerenszkij nem egyedi figurája a burzsoáziának, hanem típusa. Útjával, szükségszerűen a burzsoázia útját járja.

Juhász Gyula erre az összefüggésre még nem figyel fel tudatosan, de általánosításai arra utalnak, hogy sejtette, Kerenszkij magatartásában a pol-gárság magatartása sűrűsödött, ezért Kerenszkijből való kiábrándulása szük-ségszerűen a költő polgársághoz fűződő kötelékeinek a lazulását is eredmé-nyezik.

Különösen figyelemre méltó, — mert Juhász Gyula élesedő imperialista-ellenességére mutat —, hogy nemcsak Kerenszkijt utasítja el magától, ha-nem az imperializmus eminens képviselőit is: „Annyi bizonyos, — írja a „*Kis Napoleonok*” c. cikkében — hogy se Wilson, se Lloyd George, de Clemenceau, se Kerenszkij, a kis Napoleonok, akiknek keze és lelke többé-kevésbé vér-foltos, nem látszanak alkalmasnak arra, hogy új törvénytáblákat állítsanak a saját maga ellen háborúzó világ elé.”

Néhány hónappal ezelőtt még a forradalmi megoldástól viszolygó, re-formokat kereső Juhász Gyula e véres kezű kis Napoleonokkal szemben jo-gosnak és igazságosnak, sőt szükségszerűnek tartja a forradalmi harcot és a „*Kis Napoleonok*” c. írásában már az aggodalom legkisebb nyomát sem mutatva, magabiztosan ír az ígéretekkel teljes Októberi Forradalomról: „Az ilyen késedelmet csak revolúcióval tudják behozni Oroszországban... Most persze, mint az újbórra, benne frissen felszabadult rengeteg erőinek tömér-deksége. De bármily bolondul forr a must, azért mégis bír lesz belőle és az a hatalmas és ígéretes káosz, amely ma Pétervártól Vladivosztokig alakul, re-méljük, egy porából és véreből megelégedett Európa új erőinek motorját fogja békére és munkára hajtani.”

Juhász Gyula szinte látnoki szemekkel az ígéretes kaoszban az új világ születését látja. Mert hiszen bármily bolondul forr a must, mégis új bor lesz abból. Igaz, hogy ez az új világ még nem konkretizálódott benne. Új humanitásnak, új evangéliumnak, új hitnek nevezi és ez a kissé misztikus, valóságos pátoszától áthatott általánosítás elfedi a proletárdiktatúra valódi arculatát, de rokonszenve mégis a proletárforradalomnak szól.

Az Októberi Forradalom vállalásával együtt növekszik a forradalom vezére, Lenin iránt érzett rokonszenve. Nem véletlen az, hogy az előbb idézett névcsokorból, ahol még egyenlő szimpátiával állította egymás mellé Lenint, a proletárforradalom vezérét és Kerenszkijt, a burzsoázia képviselőjét — kit magasztosít fel és ki ellen fordult a gyűlölete. Kerenszkijt az összes véres kezű kis Napóleonokkal együtt megveti. Lenint viszont igyekszik megérteni. Már címében is sokat mondó „*Lenin, az olvasó*” c. írásában egy kissé önmaga megnyugtatóra találóan jegyzi meg: „Embert barátjáról, mondja az egyik közmondás, márpedig ki az ember legjobb, leghűbb, legigazabb barátja, mint a könyv? Lenin sokat és sokfélét olvasott.”

„*Lenin, az olvasó*”. Igénytelen, szerény cím. Nem pendít mélyebb érzéseket az emberben. De nem így Juhász Gyulában! Az ő világa a kultúra és a könyv volt, és természetes, hogy rokonszenves érzésekkel közeledik az olvasó emberhez. Azonban e címben ennél is több van. Egy kicsit szimbólikusnak érzem. Juhász Gyula eddig a proletárforradalomtól a kultúrát féltette. Ez a félelem most oldódik benne. Az olvasó Lenin, a könyvet, az irodalmat szerető és a művészetet kedvelő bolsevik vezér láttán megnyugszik a költő. Hiszen az a forradalom nem veszélyezteti a kultúrát, amelynek vezére maga is a kultúra rajongó szerelmese. Juhász Gyulát ez a megnyugvása is elősegíti a forradalom elfogadásához való fejlődésben.

Juhász Gyula mennél nagyobb figyelemmel kíséri az Októberi Forradalom eseményeit, annál jobban megérti azokat és annál jobban hatásuk alá kerül. A „*Szabadság a hó alatt*” c. írásában már nemcsak arra figyel fel, hogy az orosz proletárforradalom a régi rend törvénytábláit összetörte és egy új világ alapjait vetette meg, hanem látja annak nemzetközi jelentőségét is és az imperialista hatalmasságokat egy Oroszországból kiinduló, diadalmaskodó világforradalommal fenyegeti meg: „...az óriás vörös Rém, amelyet Európa falára festettek, az ő beszédek és tettük nyomán kezd elevenedni. Hogy itt nem arról lesz szó, hogy a győző mit követeljen a legyőzöttől, hanem arról, hogy a győzők meg tudnak-e valahogyan menekülni attól a diadalmas járványtól, attól a hamis pandémiától, amely a legyőzöttek országhatárainak sorompóit átlépve, országaink szívének tart, hogy a régi világ oszlopait egyenlővé tegye a földdel, hogy összetörje a régi rend törvénytábláit és a világforradalom égő csipkebokra mellett írjon új törvényeket a jövőnek, amely az övé.”

Hittel vallja itt Juhász Gyula, hogy az új törvényeket, új rendet hozó forradalomé a jövő. Ez már a forradalom teljes vállalása. Az Októberi Forradalom hatására így változik, formálódik át a revolúciótól féltő, reformokat sürgető költő a forradalom igenlőjévé. Igaz, ez a forradalom még tőlünk térben távol van, hírei kurtán, torzan érkeznek hozzánk és Juhász Gyulának még nincsenek átfogó, a forradalom teljes lényegét felfedő ismeretei, ezért

a proletárforradalom összes konzekvenciáját még nem vonhatta le. Az orosz események érzelmi vállalása, rokonszenves szemlélete, ezért még nem fejlődhetett át a revolúció eszmei vállalásává. Juhász Gyulával is hasonló eset történt, mint Mórával: érzelmi fejlődése megelőzte tudati fejlődését és bensőleg lelkes odaadással vállalni tudta azokat az eseményeket, amelyeknek egyébként még sem az elméleti, sem a teljes gyakorlati következtetéseit nem tudta levonni. Vagyis az történt, hogy a költő érzelmi állásfoglalásától lemaradt tudati fejlődése. Ez az ellentmondás gyakori eset. Azonban Juhász Gyula esetében mégis figyelemre méltó, mert ez vet fényt az őszirózsás napok előtti ingadozására.

Kétségtelen, az Októberi Forradalom rendkívüli eseményei magukkal sodorják Juhász Gyulát is. Kerenszkij helyett Lenint, a reformok helyett a revolúciót választja, sőt némely írásában a diadalmas világforradalom monumentális képe dereng fel. Mindez csak úgy volt lehetséges, hogy meglazultak a középosztályhoz fűződő érzelmi és világnézeti kötelekei, csökkentek mindenható reform-illúziói és közeledett a munkásosztály célkitűzéseire. Tehát eszmeileg is előre lépett: közelebb került a proletárforradalom tudatos vállalásához. Rendkívül fontos ez a fejlődés Juhász Gyula életében. Azonban nem szabad túlbecsülnünk. Mert igaz, hogy a proletárforradalommal szembeni korábbi aggodalma megszűnt, hogy a munkásosztályban az új világ ígérését, s a kultúra méltó gazdáját kezdte felismerni, de nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy e változások még megférnek a demokratikus ötvözetű kispolgári világszemléleten belül. Az októberi események hatására megindul Juhász Gyula világnézeti erjedése és kezdenek is kibontakozni annak előre mutató elemei, de a világnézeti válaszúthoz, amely vagy polgári vagy proletár állásfoglalásra készítő kérdéseket tesz fel, még nem érkezett el. Tehát a főkonfliktust: a régi világnézet feladásának, az új világnézet befogadásának nehéz belső harcát még nem vívta meg.

Juhász Gyula az Októberi Forradalmat korábbi eszméinek enyhe revíziójával vállalhatta. De ez nem jelenti azt, hogy ezeknek az eszméknek a változatlan fenntartásával tovább haladhat a forradalmi eseményekkel. Az az ellentmondás, amely érzelmi és eszmei állásfoglalása között van, előbb-utóbb kiéleződik és újabb és újabb, egyre határozottabb önrevízióra készíti. Az orosz események elindítják ezt a folyamatot, a hazai forradalmak viszont meggyorsítják.

BESZÁMOLÓK

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉSEK

Nacsády József: Mikszáth szegedi évei (1958).

Nacsády József Mikszáth életének Szegeden töltött szakaszát (1878—1880) dolgozta fel. Irodalomtörténetírásunk rámutatott már a szegedi évek jelentőségére, de konkrétan, mélyrehatóan eddig egyetlen kutató sem vizsgálta meg ezt a pályaszakaszt. Ezt a munkát végezte el Nacsády. Értekezése gondos filológiai munkával feltárta Mikszáth életének eddig meglehetősen homályos, tisztázatlan szakaszát és gazdag anyaggal, meggyőző érvekkel bizonyította, mennyire előrelendítő volt az író emberi, világnézeti és művészi fejlődésében ez a néhány esztendő. Munkájának két főrésze van. Az első rész Mikszáth politikai nézeteit és publicisztikai munkásságát ismerteti, a második részben — az előbbivel szoros összefüggésben — az író ábrázolóművészetének alakulását tárgyalja. Főmegállapítása: Mikszáth a magyar polgári fejlődés illúzióját kapta Szegedtől, a polgárvárostól. Az itt töltött néhány esztendő világnézetének demokratizmusát edzette meg és ábrázolómódszerben a romantikától eljutott a realizmus igényéig. Későbbi nagy regényeinek polgáralakjai legtöbb esetben szegedi élményekre utalnak vissza. Innen hozta az író a műveire annyira jellemző kézművesiparos típusoknak nagy részét is.

Osváth Béla: Szigligeti Ede (1959).

A szerző minden vonatkozásban úttörő munkát végzett. Disszertációja lényegében az első összefoglaló mű Szigligetiről, az íróról és az emberről. Rakodczay Pál (Szigligeti Ede élete 1901) csak vázlatos életrajzát állította össze, Bayer József (A magyar dráma története 1897) pedig

csak színműveinek elemzését adta: teljes írói-emberi portréra egyikük sem törekedett. A szerző támaszkodott ezekre az előzményekre, felhasználta a kisebb cikkekben szétszórta adatközléseket, de elsősorban önálló kutatómunkát végzett s így rajzolta meg Szigligeti átfogó pályaképét. Úttörő munkát végzett Osváth az értékelés terén is. Helyesen állapította meg Szigligeti pályájának fő szakaszait. Az első szakasz (1840—1849) értékeli legtöbbször: az irodalomtörténeti rangot Szigligeti számára ez biztosítja. Foglalkozik a disszertáció a népszínmű előzményeivel, forrásaival, megszületésének körülményeivel. Eloszlat egy közkeletű irodalomtörténeti legendát. Kimutatja, hogy a műfaj hazai talajban gyökerezett, nem a bécsi tündérvjáték volt a magyar népszínmű ihletője. Létrejöttét végső soron az 1840-es évek demokratikus mozgalmainak lendülete érteti meg. Osváth Béla tanulmánya mutatja meg először konkrétan, tényszerűen Szigligetinek a 40-es évek demokratikus fejlődésével való kapcsolatát.

Gerzsa Ferenc: Juhász Gyula egyetemi évei (1959).

A dolgozat Juhász Gyula életének csupán négy esztendejét, a Budapesten töltött egyetemi éveket dolgozza fel. Módszere ennek megfelelően mikrofilológiai. Aprólékos gondossággal fűzi egybe a zömükben eleddig ismeretlen adatok sokaságát. A részletekről írva sem kerüli el azonban az elvi kérdéseket s világosan megmutatja, hogy a vidéki neveltetésű, konzervatív világnézetű költő ezek alatt az évek alatt fejlődött a modern, haladó költészet egyik úttörőjévé. Adyhoz közeledő plebejus-demokratikus költésze ezek alatt az évek alatt vált el Ba-

bits, Kosztolányi esztéta-modernségétől. A disszertáció két elvi megállapítása hozzájárul a XX. századi irodalomtörténetünknek általános problémáihoz is. Igazolja azt az elméletet, amely a XX. század legjobb írói esetében nemcsak törést, szakadást, hanem — és elsősorban — folytonosságot lát a hagyományos magyar történelmi-népi ellenzékiesség és az új XX. századi, szociális telítettségű ellenzékiesség között. Adatokat szolgáltat továbbá annak a tételnek az igazolására, amely szerint a Nyugat írói mozgalmán belül ha nem is élesen, mereven, de kezdettől fogva elvált egymástól egy plebejus-demokratikus realizmus felé tapogatózó művészi törekvés és egy öncélú, esztéta dekadenciába hajló írói irányzat.

Krajkó András: Juhász Gyula és Móra Ferenc a háború ellen (1960).

Krajkó András disszertációja Juhász Gyulának és Móra Ferencnek emberi-művészi fejlődését kíséri végig a háború kezdetétől az 1918–1919-es forradalomig. Nemcsak a közvetlen politikai-publicisztikai jellegű megnyilatkozásokat leltározza, hanem számba veszi — főleg Juhász Gyula esetében — a művészi ábrázolásheli sajátosságok, a formai változások tanúvallomását is. Ennek eredménye számos, elsősorban Juhász Gyulára vonatkozó új megállapítása. Krajkó rámutat, hogyan viszi el a valóságigény az impresszionizmushoz, majd miként töri át, illetve módosítja később az impresszionista eszközöket az új, forradalmat igenlő világnézet. Összetetten és dialektikusan tárgyalja Krajkó Juhász Gyula világnézetének problémáit. E világnézeti fejlődés főmozgatójává a költő népiességét, népközelségét és humanizmusát jelöli meg, de rámutat arra is, hogy mindez egy kispolgári világkép egészébe helyezve gyakran, mint nacionalizmus, máskor, mint a forradalomtól való idegenkedés jelentkezik. Végeredményben a külső események nyomása dönti el,

hogy melyik oldal kerül előtérbe. A disszertáció rámutat, hogy Juhász, ellentétben az igazán forradalmi világnézetű költőkkel, az események sodrása nélkül nem jutott volna el a forradalomhoz, valamint arra, hogy világnézetének ellentmondásosságát nem oldotta fel a forradalommal való találkozás sem. Kétegyesét elhallgattatta, de nem szüntette meg, s azok egy változott történelmi helyzetben ismét aktualizálódtak, befollyásolták fejlődését.

Ilia Mihály: A Holnap története (1960).

Ilia Mihály tanulmánya a nagyváradi Holnap-társaság, a Holnap című antológia és a hozzájuk kapcsolódó viták történetét dolgozza fel. A téma látszólag „vidéki”, mégis XX. századi irodalmunk történetének egyik főfejezete. Az új magyar irodalomnak ez volt az első, nagy feltűnést keltő megmozdulása. Számos rendkívül fontos elvi kérdés tisztázása csak a Holnap történetének pontos ismerete alapján lehetséges. Ilia a Holnap történetének pontos, elsősorban filológiai jellegű feldolgozását érezte főfeladatának. Számos, eddig ismeretlen, fel nem tárt adatot, tényrt tartalmaz. Dolgozata éppen adatgazdagsága, új filológiai eredményei miatt érdemel különös figyelmet. Elvi színvonalon és sok helytálló megállapítással igyekszik tárgyalni néhány fontos problémát is, így részletesen foglalkozik Ady és a Holnap viszonyával, a Holnap és a Nyugat kapcsolatával, a „Duk-duk affér”-ral. Emellett érinti irodalmi fejlődésünk egyik bonyolult problémáját is: a vidéki és fővárosi irodalom szembenállásában is jelentkező, ellentmondásosan megnyilatkozó, haladó és konzervatív erők viszonyát a XX. század első évtizedeiben. Ilia elvi igényességére vall, hogy bár a disszertáció keretében nincs módja maradéktalanul megoldani a felmerült problémákat, mégsem kerüli el őket és adataival, megállapításaival hozzájárul későbbi megoldásukhoz.

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZATOK 1958/59.

Szerkesztette Tóth Dezső és Nacsády József. Szeged, 1959. kézirat

Érdekes és értékes kezdeményezés volt rotaprintes kiadványként megjelentetni a magyar irodalomszakos hallgatók legjobb diákköri dolgozatait. Meglepetést és

örömet jelentett olvasni e hatíves füzetet, mely nyilvánosságot biztosít néhány tehetséges tanárjelölt tudományos szárnypróbálgatásainak. Több ez, mint kísérlet:

legtöbbükénél már indulás! Az egyenetlen színvonal mögül eredetiség és tudományosság csillan elő, a néhol még kísértő sematizmus, az itt-ott még előbúvó felületesség, iskolai rutin nem takarja el a gondolati frissességet és alaposságot.

Közülük a legjobb Kovács Sándor Iván dolgozata: „Magyar példa és európai humanista hagyomány Szepsi Csombor Márton íróvá fejlődésében.” Kovács tovább tud menni a híres magyar utazó „danczkai” tartózkodását imponáló gazdagságban megmutató adatföltárásnál: Csombor Schachmannhoz és Bonifációhoz fűződő kapcsolatára, a Szentci Molnár-párhuzamra a magyarság és európaiság szintézisét építi. Nem sokkal marad mögötte Bárdos Pál díjnyertes munkája, mely a „Gábor Andor eszmei fejlődésének vázlata a pályakezdestől az emigrációig” címet viseli. Meglátszik írásán, hogy íróember. Könnyed, szellemes stílusa az összes közt a legjobb, és a legizgalmasabb problémára keres választ, melyet az életmű egyáltalán felvethet. A „két Gábor Andor” merev szembeállításának irodalomtörténeti legendáját kezdi ki, a „polgári” kabaréköltő és a kommunista lírikus közé építi ki a világnézeti fejlődés hidját, bár érzésem szerint néhol túl messze megy az ellentétek föloldásában. Hibája némi eszmei-ideológiai ingatagság és a bizonyító filológiai apparátus hiánya, melyre jól mutatott rá ugyancsak díjnyertes bírálója, Kardos József.

Bíró Ferenc „A felvilágosodáskori fordítási irodalom néhány kérdése” címmel a műfordítási irodalom történetének eddig elhanyagolt, de igen tanulságos területét, a XVIII–XIX. század fordulóján élő magyar írók fordításelméleti nézeteit vizs-

gálja és rendszerezi. Rájnis, Pétzeli, Kazinczy és Batsányi tanításait vetíti vissza a korszak nagy ellentétére, mely a jozefinisták és a nemesi ellenállók között feszült. Tanulmánya igen ötletes és szempontgazdag, mégis érezni benne a csábító egyszerűsítési hajlamot, főleg a bevezető elvi résznél. Csepelényi Lajos írása jelenti a kötetben a couleur locale-t: „A szegedi irodalom és a Tanácsköztársaság” címmel Juhász Gyula és Móra Ferenc 1919-es magatartását veszi bonckés alá. Publicisztikájuk szemügyrevételével rajzolja meg útjukat a polgári radikalizmustól a szocializmus vállalásáig. Kár, hogy problémátlanok, egysíkúnak látja e valójában göröngyös, ellentmondásos utat! Erre különben bírálója, Csizsár Imre is utal, rámutatva pl. szocialisztikus gondolataik vallásos köntösben való jelentkezésére, a Szalay-Sípos-féle kommunista írócsoport szerepére. Koszár Márton Rimay Epicédiuma, mint a Zrínyiász előzménye című közleménye jó érzékkel, filológiai alapos-sággal dolgozza ki a két mű párhuzamának a szakirodalomban már korábban fölmerült ötletét, egyszersmind tanúbizonyságot tesz írójának a következtetések levonásában mutatott bátortalanságáról is.

Bármennyire öröndetes is a szakmai színvonal, egy kifogásunkat mégsem hallgathatjuk el: szívesen olvastunk volna glosszát, kritikát, tanulmányt mai irodalmunkról is! Utolsó szavunk azonban a bátorításé, az elismerésé, a buzdításé: az az önállóság, mellyel a szerzők a marxista-leninista módszert szakterületükre alkalmazzák, az a probléma-érzék, mely lépten-nyomon árulkodik, sokat ígérő és reményt keltő.

GREZSA FERENC

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉBEN 1951–1959 KÖZÖTT KÉSZÜLT SZAKDOLGOZATOK BIBLIOGRÁFIÁJA

Régi magyar irodalomból:

1952

1. Vándor András: Dugonics András Jolánka c. regényének kulcsa és elemzése.

1953

2. Kiss Ernő: Balassi Bálint költészetének népiessége.

1954

3. Herbach Ilona: Balassi Bálint prózája.
4. Pesti Éva: A Szentsei-daloskönyv.

1956

5. Farkas D. Ferenc: Batthyány Boldi-zsár természettudós barátai.
6. Farsang Bálint: Rimay János mai szemmel.

7. Imre Gizella: A magyar társadalmi viszonyok tükröződése széphistóriáinkban.
8. Jenei Zsuzsanna: Szenczi Molnár Albert, a modern irodalomkutatás tükrében.
9. Maár Rozália: Magyar társadalmi valóság a XVI. század költészetében.

1957

10. Döme Mária: Tótfalusi Kis Miklós.
11. Krupa András: Szilágyi és Hajmási története a magyar és a szlovák irodalomban.
12. Megyeri Katalin: Zrínyi Miklós: Szigeti Veszedelem c. művének realizmusa.
13. Nagy Imre: Szepsi Csombor Márton.
14. Szák-Kocsis Mária: Zrínyi Miklós írása.
15. Szűcs Alajos: A szegénylegény költészet XVII. századi kialakulása.

1959

16. Kosjár Márton: Machiavelli a XVI. század magyar irodalmában.
17. Kovács Sándor Iván: Magyar példa és európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton íróvá fejlődésében.

A felvilágosodás és a reformkor irodalmából:

1951

18. Császár Judit: Csokonai megzenésített versei.
19. Diószegi András: Csokonai népiessége.

1952

20. Fenichel Klára: Csokonai színművei és a korabeli társadalom.
21. Molnár Rozália: Csokonai színműveinek társadalomábrázolása.

1953

22. Bukovitz Antal: Jósika Kálmán élete és művei.
23. Racs Margit: Berzsenyi Dániel hazafias költészete.

1954

24. Kenderes István: Fáy András (Az első magyar társadalmi regény).

25. Kordé Imre: Csokonai drámái.
26. Kovács Tivadar: Vörösmarty: Csongor és Tünde.

1955

27. Csontos Sándor: Jósika történelem-szemlélete és a történelmi regény kialakulása.

1956

28. László Ibolya: Reformkori gyermek-könyveink a szegedi Somogyi Könyvtárban.
29. Túri László: Dugonics Etelkája.

1957

30. Balogh Miklós: Barcsay és a felvilágosodás.
31. Csay Éva: Regényirodalmunk kezdetei.
32. Eppich Teréz: Csokonai és a német irodalom.
33. Ezeres Anna: A szentimentális regény hazánkban.
34. Horváth Mária: A táj és természet-ábrázolás művészete Csokonai verseiben.
35. Kányó Ferenc: Orczy Lőrincz költészete.
36. Kenéz Rózsa: Illusztrált almanachjaink a reformkorban.
37. Lantos István: Vörösmarty: Várnász.
38. Lantos Istvánné: Vörösmarty: Tündérvölgy.
39. Movik Angéla: Kolozsvár irodalmi élete 1790—1830-ig.
40. Nagy Edit: A magyar múlt felfedezése első jelentős regényeinkben.
41. Romhányi Zsuzsanna: Katona József drámaíró pályájának kibontakozása.
42. Roszman Magda: Jósika legfontosabb történelmi regényei.
43. Szalontay Mihály: Csokonai Vitéz Mihály szerelmi lírája.
44. Szalontay Mihályné: Csokonai Vitéz Mihály életművének sorsa.
45. Szombathy Ottilia: A rokokó ízlés magyarországi nyomai.
46. Varga Ferencné: A szerelemábrázolás kezdetei a magyar regényekben.

1958

47. Gyenge Balázs: A Csokonai irodalom elvi kérdései.

48. Nemes Sarolta: Vörösmarty: Csongor és Tünde.

1959

49. Bíró Ferenc: A fölvilágosodáskori műfordításirodalmunk néhány kérdése.

A XIX. századi magyar irodalomból:

1951

50. Papp Gizella: A kapitalizmus tükröződése népköltészetünkben.

1952

51. Visontay Ernő: Madách lelki világának társadalmi gyökerei.

1953

52. Kaján Lászlóné: Tömörkény István a szegedi parasztság írója.
53. Kakuszi Imre: Hogyan jutott el Csiky Gergely a Proletárokig?

1954

54. Keresztesi Katalin: Thúry Zoltán élete és munkássága.
55. Kiss Lajos: Petőfi Apostolának jellemábrázolási problémái.

1955

56. Ferenczi László: Mikszáth antiklerikalizmusa.
57. Király Júlia: Arany Toldi-trilógiájának értékelése.
58. Medgyesi Franciska: A szenvedő szegény nép ábrázolása Tömörkény novelláiban.
59. Miskucz Eszter: Tolnai Lajos élete és társadalombírálata „Az Urak” és „A báróné ténsasszony” c. regényeiben.
60. Molnár Tibor: Jókai Mór: Szabadság a hó alatt.
61. Nagy Erzsébet: Thúry társadalomábrázolása novellái alapján.
62. Stefanik Károly: Iványi Ödön korrajza és társadalomszemlélete a szépirodalmi műveiben.
63. Szabó László: Justh Zsigmond.
64. Tompa Pál: Cserzy Mihály.

1956

65. Dratsai Zsigmondné: Baksai Sándor.
66. Fábián Gábor: Cserzy Mihály.
67. Hudy Endre: Reformtörekvések ábrázolása Vas Gereben: Egy alispán c. regényében.
68. Nagy Gyula: Tömörkény és a parasztság.
69. Sándor András: Madách Imre irracionálizmusa az Ember tragédiájában.

1957

70. Ábrahám Mária: Szilády Áron és János, Arany János két kiváló tanítványa.
71. Balázs István: Mikszáth anekdotizmusa.
72. Beck Zoltán: Gárdonyi Géza szegedi munkássága.
73. Csullag Lajos: Civilizátor.
74. Dobó Irén: Az Arany-balladák.
75. Gál Julianna: A tanya és a város viszonya Tömörkény István műveiben.
76. Mayer Gyula: Mikszáth Kálmán és a Különös házasság.
77. Purzse Etelka: Mikszáth dzsentriábrázolásának fejlődése.
78. Urszin Sándor: Kiss József balladaköltészete.

1958

79. Beszteri Béláné: A szépprózaíró Reviczky.
80. Gáspár Margit: Tömörkény parasztábrázolása.
81. Katona Magda: Kezdeményezések irodalmi társaságok felállítására Szegeden a XIX. század második felében.

A XX. századi magyar irodalomból:

1953

82. B. Csontos Magda: Ady Endre kuruc versei.
83. Karakasevich Károlyné: Kaffka Margit, a társadalomrajzoló.
84. Lódi Ferenc: Gábor Andor, a kommunista költő.
85. Nagy Ottóné: Zelk Zoltán, a pártos költő.

1954

86. Németh Ferenc: Ady kibontakozása.

1955

87. Bálint László: József Attila költői egyéniségének és kifejezőmódjának fejlődése az útkeresés időszakában.
 88. Borka Gizella: Ambrus Zoltán: Midas király c. regényének elemzése.
 89. Csányi Erzsébet: Bródy Sándor írói fejlődése.
 90. Csíky Aladár: Cholnoky, a novel-lairó.
 91. Fodor László: Ady Endre: A halottak élén.
 92. Gaál Katalin: Móra Ferenc és az ifjúsági irodalom.
 93. Hering Béla: Dutka Ákos.
 94. Kiss György: Gárdonyi parasztsalakjai.
 95. Nikolin Éva: Kaffka Margit regényei.
 96. Papp János: József Attila makói évei.
 97. Püski Gábor: Szabó Dezső irodalmi munkássága, fellépésétől 1920-ig.
 98. Rácz Andrásné: Krúdy Gyula regényeinek jellegzetes alakja a „fellesleges ember”.
 99. Takács László: Babits Mihály, a regényíró.
 100. Zima Mária: Török Gyula két regénye.
 101. Weisz László: Karinthy Frigyes: Így írtok ti.

1956

102. Angyal János: Móricz Zsigmond Szegeden.
 103. Batki Jenő: Móra Ferenc életrajza.
 104. Batki Jenőné: Móra Ferenc lírája.
 105. Domonkos Imre: Kosztolányi Dezső regényei.
 106. Gyovai Imréné: Krúdy Gyula: Andráscsik örököse.
 107. Kerényi György: Adalékok a Horthy-fasizmus kultúrpolitikájához Szegeden.
 108. Kovács Miklós: Nagy Lajos novelláiró művészetének néhány sajátossága a kritikai realizmus tükrében.
 109. Pollák Lászlóné: Karinthy Frigyes két szatirikus regénye.
 110. Püski Imre: Móricz Zsigmond dzsentri-ábrázolása regényeiben.

111. Szederkényi Ervin: Babits Mihály Szegeden.
 112. Szöllősy Izabella: Damó Oszkár, a szegedi újságírás tükrében.

1957

113. Bénik Mária: Móricz Zsigmond gyermekírási.
 114. Földi Vilmos: A betyármotívum Móricz Zsigmond műveiben.
 115. Gyurity Klára: Szegedi írók a művészetéről.
 116. Hegedűs Józsefné: Móra Ferenc ifjúsági művei.
 117. Juhász Antal: Móricz Zsigmond novellái.
 118. Kastner Anna: A Nyugat viszonya a régi magyar irodalomhoz.
 119. Sarkady Sándor: Ady vallásos lírája (Az isten viselőse).

1958

120. Csetri Mária: Kaffka, a regényíró.
 121. Farkas László: A rim Tóth Árpád költészetében.
 122. Fekete Mária: A Dugonics-Társaság története.
 123. Gaál Gergely: A felszabadulás utáni drámai irodalmunk.
 124. Lőrinczi Attila: Móra Ferenc novelláitusa.
 125. Móczár Albert: Karikás Frigyes.
 126. Papp Lajos: A képalkotás és ennek kifejező eszközei Kosztolányi Dezső novelláiban.

1959

127. Bárdos Pál: Gábor Andor pályakezdése.
 128. Cseppentő Eszter: Áprily Lajos költészete.
 129. Füleki Juszтина: Dutka Ákos élete és pályája.
 130. Kalocsai Dezsőné: Ady és Móricz barátsága.
 131. Kardos József: Bíró Lajos, az újságíró és a novellista.
 132. Szilas Edit: Sárközi György élete és munkássága.
 133. Végh Pálné: Schöpplin Aladár élete és munkássága.
 134. Veress Zoltán: Ignó „A Hét”-nél.

Világirodalomból:

1952

135. Erdélyi Edit: A sztálini korszak embertípusa.
 136. Vincze Zsófia: A béke és a humanizmus távlata a szovjet regényekben.

1955

137. Pollner Zoltán: Zenei kompozíció Thomas Mann „A Buddenbrook-ház” c. regényében.
 138. Tamás Jenő: Művész-probléma Thomas Mann fiatalkori novelláiban.

1957

139. Freppán György: Korunk hőse.

1958

140. Horváth György: A természet az „Ifjú Werther szenvedései”-ben.

Esztétikából:

141. Harkány László: A realista ábrázolás eszközei az irodalomban.
 142. László József: Arany János esztétikai nézeteiről.
 143. Papp Zoltán: A típus és a jellem-ábrázolás eszköze az irodalomelméletben.

Sajtótörténetből:

1955

144. Nacsády József: Szegedi irodalmi folyóiratok a századforduló idején.

1956

145. Böhm József: Irodalom a Szeged és Vidéke hat évfolyamában (1902—1907).

1957

146. Kaári Sándor: Irodalom a Szeged és Vidékében (1908—1911).
 147. Mihalicza József: Szeged és Vidéke (1912—1915).
 148. Nagy Géza: Irodalom a Szeged és Vidéke öt évfolyamában (1916—1920).
 149. U. Nagy István: Irodalmi folyóiratok Szegeden 1918—1948 között.

1958

150. Görög József: A Kassai Magyar Múzeum története.
 151. Konyecsni Magdolna: A Szegedi Napló első harminc éve.

Színháztörténetből:

1956

152. Buben József: A szegedi állandó nemzeti színészet forrásai.
 153. Pálmai Miklós: A szegedi színház vezetése és műsorpolitikája az 1920-as években.

1957

154. Bayer Zsuzsanna: Színháztörténete Pécsen. (A Bach-korszak végéig).
 155. Kovács Piroška: Az első szegedi kőszínház felépítése és története.

A Juhász Gyuláról készült szakdolgozatok ismertetését l. P. L.: Irodalom (Acta Universitatis Szegediensis). 1956. 119—120. l.

A KILÉNYI IRMÁRÓL ELNEVEZETT JUHÁSZ GYULA-GYŰJTEMÉNY

Az Intézetünk gondozásában levő Juhász Gyula-gyűjtemény, a költő önkéntes „titkárnőjének”, Kilényi Irmának, ún. Juhász Gyula Múzeumán alapul. Kilényi Irma (1891—1944) 1919 őszén állott önzetlenül a költő adminisztrációjának, majd kultuszának szolgálatába, s gyűjte-

ményét magától Juhász Gyulától kapott kéziratokkal, újságkivágásokkal, fényképekkel és egyéb tárgyi emlékekkel alapozta meg. Ezt nagy gondossággal gyarapította egész életén át, s különösen a költő halála után anyagi áldozatokat és fáradozást nem kímélve munkálkodott a

Juhász-relikviák fölkutatásán és megszerzésén.¹ 1944-ben bekövetkezett tragikus halála után² a Juhász Gyula Múzeum anyagát húga és sógora, György István filmrendező örökölte, és ládába csomagoltatta, hogy budapesti lakásába szállíttassa.³ Az anyag egy részét — mint Ertsey Péter, Kilényinek a 40-es években segítő társa a Juhász Gyula-kultusz terjesztésében, írja — magukkal is vitték az örökösök. Ugyancsak hiányoztak a gyűjteményből Kilényi halálakor Babits és Kosztolányi Juhászhoz írott levelei; ezeket a Babits, Juhász, Kosztolányi levelezés kiadása céljából Kilényi kölcsönadta Babitsnének. Ez az anyag jelenleg a Babits-hagyaték részeként az Országos Széchényi Könyvtár kézirat-tárában található.

A főlsszabadulás idején az örökösök által a helyi Fodor-féle fuvarozó vállalat raktárában földadásra váró, ládába csomagolt anyagot a lakosság stéldulta. A megmaradt hagyatékot Ertsey Péter mentette meg.⁴ Időközben, az 1945-ben alakult szegedi Juhász Gyula Társaság bepörölte az örökösöket, Kilényi Irma óhajára hivatkozással, hogy a gyűjtemény — ha alakul ilyen — a Juhász Gyula Társaságé. A pör nem járt teljes sikerrel, mert az örökösök az anyag egy részét elveszettnek jelentették ki.⁵

A csonkán is értékes anyagot 1956-ban rendeztük, kéziratári módon (palliumokban és dobozokban) őrizzük és gyarapítjuk.

Az alapító iránti kegyelethől „Kilényi-gyűjtemény” nevet adtuk neki, minthogy a Kilényi által adott Juhász Gyula Múzeum elnevezés félreértésekre adhat alkalmat, különösen, mióta a szegedi Móra Ferenc Múzeumnak irodalmi osztálya létesült (1954), s birtokába — főként a Juhász-családtól — szintén számos Juhász-relikvia jutott. Megkülönböztetésül kétféle bélyegzőt használunk a dokumentumok megjelölésére. „Kilényi-gyűjtemény. I. Hagyaték” fölíratút kapnak a régiók, és „Kilényi-gyűjtemény. II. Gyarapítás” szövegűt az általunk újabbat szerzettetek. A legjelentősebb gyarapodások az elmúlt években ismeretlen vers- és levélkéziratokkal gazdagították gyűjteményünket. Ezeket részben ajándékkul kaptuk (Simonka Györgytől és Eisner Manótól verseket, leveleket, özv. Hubacsek Kálmánától a költő diákkori, 1898-ból való versesfüzetét, Nyíró Gyula egyetemi tanártól, a budapesti idegklinikai igazgatójától a költő körtörténete mellékletül fönmaradt verseket, naplószerű följegyzéseket,⁶) részben pedig vásároltuk (az Egyetemi Könyvtár szíveségéből a Fenyő Miksa gyűjteményéből származó verseket és levelet).⁷

A Kilényi-gyűjtemény az ország egyik leggazdagabb Juhász Gyula-közgyűjteménye, amely a szakutatóknak is rendelkezésre áll.

P. L.

¹ Vö. Gogólk Lajos: Kilényi Irma, Juhász Gyula volt titkárnője az egész országra kiterjedő nyomozással, levelezéssel, emlék- és kéziratgyűjtéssel felállítja Szegeden a Juhász Gyula Múzeumot. *Film, Színház, Irodalom*, 1941. júl. 18—24. 10. l.

² Vö. Lakásának erkélyén felakasztotta magát Kilényi Irma, Juhász Gyula hagyatékának őrzője, a Juhász-múzeum szervezője. *Szegedi Új Nemzedék*, 1944. aug. 13. — *Szabadtársi Rezső*: Meghalt egy magyar műzsa. *Magyar Hírlap* [Pozsony], 1944. aug. 23.

³ Ertsey Péter: A Juhász Múzeum nyomában... Megkerült az értékes gyűjtemény egy része. *Szegedi Népszava*, 1945. aug. 26.

⁴ [Ertsey Péter]: -yr: A Juhász Gyula Társaság. *Tiszatáj*, 1947. április, 58—59. l.

⁵ Dettre András: Hogyan került Budapestre a Juhász Gyula múzeum anyaga. Érdekes bűnpör Kilényi Irma hagyatéká körül. Lopással vádolják az örökösöket. *Szegedi Népszava*, 1947. szept. 24. — Mít keresnek a filmrendezőnél Juhász Gyula levelei. A Juhász Gyula Társaság visszapertli a nagy költő hagyatékát Kilényi Irma rokonaitól. *Szabad Szó*, 1948. márc. 21.

⁶ Értékes kéziratokkal gyarapodott a Kilényi-féle Juhász Gyula-gyűjtemény. *Délmagyarország*, 1959. ápr. 21.

⁷ Péter László: Juhász Gyula kiadatlan versei. *Délmagyarország*, 1959. aug. 16.

⁸ A gyűjteményhez tartoznak a Juhásztól készült szakdolgozatok is. Vö. P. L.: Szakdolgozatok Juhász Gyuláról. *Acta Universitatis Szegediensis. Irodalom*. 2. k. Szeged, 1959. 119—120. l.

TARTALOM

<i>Kovács Sándor Iván</i> : Rimay János és Érsek András	3
<i>Bíró Ferenc</i> : Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei	7
<i>Kordé Imre</i> : A XVIII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában	13
<i>Nagy Géza</i> : Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez	21
<i>Péter László</i> : Juhász Gyula „újságírói sikere”	25
<i>Ilia Mihály</i> : A Nyugat és A Holnap	31
<i>Krajkó András</i> : Juhász Gyula és az első világháború	39

BESZÁMOLÓK

Bölcsészdoktori értekezések (1958—1960)	59
<i>Greza Ferenc</i> : Tudományos diákköri dolgozatok (1959)	60
<i>Ilia Mihály</i> : A Szegedi Tudományegyetem Irodalomtörténeti Intézetében 1951—1959 között készült szakdolgozatok bibliográfiája	61
<i>Péter László</i> : A Kilényi Irmáról elnevezett Juhász Gyula-gyűjtemény	65

B 203533